

ANGAJMAN KURALLARI: TANIMI, KAPSAMI VE UYGULANMASINA İLİŞKİN BİR İNCELEME

Dr. İsmail PAMUK*

Özet

Angajman kuralları kavramı uluslararası hukukta kuvvet kullanmanın yasaklanması ve uluslararası gerilim ve çatışmaların nükleer savaşa dönüşebilme ihtimalinin belirmesi ile birlikte ortaya çıkmış ve askeri bir harekatta, harekatta yer alan unsurlara politik direktifler vermeyi, sınırlamalar getirmeyi mümkün kılan bir mekanizmadır. Angajman kuralları yetkili mercilerin silahlı gücün kullanacağı kuvvetin kapsamını ve derecesinin ne olacağına dair politik direktiflerini en başta birlik komutanlarına verilmesini sağlayan ve böylece silahlı kuvvetlerin demokratik kontrolünün sağlanmasını da mümkün kılan bir mekanizmadır. Politik mülahazalar dışında hukuk kuralları ve hareket gereksinimleri angajman kurallarının kapsamının belirlenmesinde etkilidir. Angajman kurallarının etkinliği uygulanabilir, anlaşılabilir, taktiksel olarak makul ve hukuki açıdan yeterli olmasına bağlıdır. Diğer yandan, angajman kuralları meşru müdafaa halinde kuvvet kullanmayı düzenlemediğinden birliğin bekası açısından, angajman kurallarının sınırlamaları dışında, meşru müdafaa kapsamında kuvvet kullanma halinin ne zaman başladığı önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Angajman kuralları, kuvvet kullanma, meşru müdafaa, silahlı güç, politik merci*

* Avukat, Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Uluslararası Hukuk Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye, ipamuk2000@yahoo.com.

Yazar bu çalışmanın hazırlanması aşamasında kıymetli vakitlerini ayırıp, ufuk açıcı tavsiyelerini esirgemeyen Sn. Prof. Dr. Rauf VERSAN, Sn. Prof. Dr. Sadi ÇAYCI ve Sn. Yrd. Doç. Dr. Meltem SARIBEYOĞLU UNİ'ye teşekkürlerini sunmayı bir borç bilir. Doktora M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mart 2010; LLM on Military Law, The Judge Advocate General's Legal Center and School, Mayıs 2010, Charlottesville, VA, USA; Yüksek Lisans, Ocak 2001, M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yazar Temmuz 2002-Temmuz 2009 tarihleri arasında NATO Süratli İntikal Edebilir Kolordu Karargahı Adli Müşaviri olarak görev yapmış, bu dönem içinde Aralık 2002-Şubat 2002 tarihleri ile Ocak 2005-Temmuz 2005 tarihleri arasında ise Kabil/Afganistan'da konuşlu çok uluslu Uluslararası Güvenlik Yardım Kuvveti Karargahı Adli Müşavirliği görevlerinde bulunmuş, bu görevleri sırasında angajman kurallarının uygulanması ve yorumlanması hususları da dahil olmak üzere hareketin yürütülmesine ilişkin hukuki danışmanlıklarda bulunmuştur.

RULES OF ENGAGEMENT: A REVIEW OF ITS DEFINITION, SCOPE AND PRACTICE

Abstract

The concept of rules of engagement was introduced as a mechanism, following the prohibition of use of force and emergence of the possibility that international tensions and conflicts might lead to a nuclear war, to give political direction to military forces and limit their action in a particular military operation. The rules of engagement is such a concept that provides the respective authorities to give their political directives on the level and scope of the force to be used by the military forces at the very beginning and thus facilitates the democratic control of the military forces. Other than political considerations legal and military considerations are deceived on the scope of rules of engagement. The effectiveness of the rules of engagement is very much dependent on their being practical, understandable, tactically sound and legally sufficient. On the other hand, since the use of force in self-defense is not governed by the rules of engagement, it is critical for the force protection purposes when the use of force outside the boundaries of rules of engagement, in other words under self-defense, starts.

Keywords: *Rules of engagement, use of force, self-defense, armed force, political authority*

I. Giriş

Angajman kuralları (*rules of engagement*) kavramı Türk keşif uçağının uluslararası hava sahasında Suriye tarafından düşürülmesinin ardından en yetkili ağızdan “angajman kurallarının değiştirildiği” deklarasyonu ile ülke gündemine girmiştir¹. Angajman kuralları kavramı kamuoyumuz ve akademik camia için yeni bir kavram gibi gözükse de, esas olarak II. Dünya Savaşı sonrasında kurulan, Birleşmiş Milletler Şartı² düzeni olarak da adlandırılabilir olan yeni dünya düzeni ile silah teknolojilerinde meydana gelen gelişmelerin bir sonucudur ve en azından altmış yıllık bir geçmişi söz konusudur.

Angajman kuralları üzerinde çalışmanın uluslararası hukuk, özellikle de silahlı çatışma hukuku açısından önemini vurgulamak açısından Sanremo İnsancıl Hukuk Enstitüsü Başkanı Büyükelçi Maurizio Moreno’nun Sanremo

¹ Olay sonrasında bizzat Başbakan Recep Tayyip Erdoğan 26 Haziran 2012 tarihli grup konuşmasında: “TSK’nın angajman kuralları artık bu yeni aşamaya göre değiştirilmiştir. Suriye’den sınırimıza yaklaşan her askeri unsur tehdit olarak değerlendirilecek ve askeri hedef olarak muamele görecektir.” beyanatında bulunmuştur. Habertürk İnternet Sitesi, ‘Gazabımız Şiddetlidir’, <http://www.haberturk.com/gundem/haber/753923-gazabimiz-siddetlidir> (3 Ocak 2013).

² Bundan sonra BM Şartı.

El Kitabının Önsözündeki şu sözleri yeterli olacaktır³.

“Kuvvet kullanma üzerinde politik kontrol mekanizması olarak ve bu bağlamda ülkelerce, ittifaklarca ve koalisyonlarca silahlı kuvvetlerinin hareketlerinin düzenlenmesi için angajman kurallarının kullanılması yaygınlaşmaya devam etmekte, bu kapsamda da angajman kurallarının eğitimi ve anlaşılması aynı şekilde önem kazanmaktadır. Angajman kuralları genellikle askeri ve politik gereksinimlerin bir karışımı olduğundan, bu kuralların mevcut ulusal ve uluslararası hukuk parametreleri ile sınırlanması gerektiğine dair net bir anlayışın bulunması gereklidir.”

Angajman kuralları kavramının devletler ve uluslararası örgütler uygulamalarında yer edinmesi akademisyenler⁴ ve askeri uzmanların⁵ dikkatini çekmiş

³ *Sanremo Handbook on Rules of Engagement*, Sanremo, November 2009, s. ii [bundan sonra Sanremo El Kitabı], yayına internetten erişim için bkz. <http://www.ihl.org/iuhl/Documents/ROE%20handbook%20ENG%20May%202011%20PRINT%20RUN.pdf> (03 Ocak 2013).

⁴ Karen P. SEIFERT, “*Interpreting the Law of War: Rewriting the Rules of Engagement to Police Iraq*”, *Minnesota Law Review*, Vol. 92, 2007-2008, s. 836-882; Martin FAIX, “*Rules of Engagement – Some Basic Questions, and Current Issues*”, *Czech Yearbook of Public and Private International Law*, Vol. 1, 2010, s. 133-145; Richard GRUNAWALT, “*The JCS Standing Rules of Engagement: A Judge Advocate’s Primer*”, *Airforce Law Review*, Vol. 42, 1997, s. 245-257; Peter ROWE, “*The United Nations Rules of Engagement and the British Soldier in Bosnia*”, *The International and Comparative Law Quarterly*, Vol. 43, No. 4 (Oct., 1994), s. 946-956; Hugh Stanton WATSON, “*Armed Conflict and Humanitarian Intervention International Standard Rules of Engagement*”, *Australian International Law Journal*, 2000, s. 174; G. Anthony WOLUSKY, “*Combat Crime: Rules of Engagement in Military Court-Martial*”, *Military Law & Law of War Review*, Vol. 38, 1999, 91-118; Peter ROWE, “*The Rules of Engagement in Occupied Territory: Should They Be Published?*”, *Melbourne Journal of International Law*, Issue 2, Vol. 8, , 2007, makaleye internetten erişim için bkz. <http://www.law.unimelb.edu.au/index.cfm?objectid=830EBC10-50E5-11E2-95000050568D0140> (7 Ocak 2013).

⁵ Col. Kevin J. McCLUNG, *Law of Land Warfare and Rules of Engagement: A Review of Army Doctrine and Training Methodologies*, U.S. Army War College (research paper), belgeye internetten erişim için <http://www.dtic.mil/cgi-bin/GetTRDoc?AD=ADA423617> (3 Ocak 2013); Paul E. JETER, *What Do Special Instructions Bring to the Rules of Engagement? Chaos or Clarity*, *The Airforce Law Review*, Vol. 55, 2004, s. 378-411; Lt. Dale STEPHENS, *Rules of Engagement and the Concept of Unit Self Defense*, *Naval Law Review*, Vol. 45, 1998, s. 126-151; Ivan SHEARER, *Rules of Engagement and The Implementation of The Law of Naval Warfare*, *Syracuse Journal of International Law and Commerce*, Vol. 14, 1987-1988, s. 767-778; Michael A. BURTON, *Rules of Engagement: What is the Relationship Between Rules of Engagement and the Design of Operations?*, School of Advanced Military Studies U.S. Army Command General Staff College, 1987, rapora

ve inceleme konusu yapılmıştır. Bunun ötesinde angajman kuralları üzerine ülkelerce doktriner çalışmalar yapılmış, hatta bazı ülkelerin bu çalışmaları kamuoyuna açık olacak şekilde yayımlanmıştır⁶. Buna karşılık ülkemizde akademik olarak incelenmemiş⁷, doğal olarak da kavramın içeriği doğru

internetten erişim için bknz. <http://www.dtic.mil/cgi-bin/aGetTRDoc?AD=ADA184917> (3 Ocak 2013); Maj. Mark S. MARTINS, *Rules of Engagement for Land Forces: A Matter of Training, Not Lawyering*, Military Law Review, Vol. 143, Winter 1994, s. 3-160. Dergiye internetten erişim için: [https://www.jagcnet.army.mil/DOCLIBS/MILITARYLAWREVIEW.NSF/20a66345129fe3d885256e5b00571830/9efcb669c9aff55185256e5b00579183/\\$FILE/MLR%2027-100-143%2019940101.pdf](https://www.jagcnet.army.mil/DOCLIBS/MILITARYLAWREVIEW.NSF/20a66345129fe3d885256e5b00571830/9efcb669c9aff55185256e5b00579183/$FILE/MLR%2027-100-143%2019940101.pdf) (3 Ocak 2013); F. M. LORENZ, *Rules of Engagement in Somalia: Where they Effective?*, Naval Law Review, Vol. 42, 1995, s. 62-78; Guy R. PHILLIPS, *Rules of Engagement: A Primer*, Army Lawyer, 1993, s. 4-27; Scott CLANCY, *Rules of Engagement: An Architecture for the Battlespace of Today Ex New Horizons*, Canadian Forces Command, MDS Research Project, 30 April 2004, <http://www.cfc.forces.gc.ca/259/290/302/286/clancy.pdf> (3 Ocak 2013); Sylvain FOURNIER, *NATO Military Interventions Abroad: How ROE are Adopted and Jurisdictional Rights Negotiated*, XVth International Congress of Social Defence entitled: "Criminal Law between war and peace: Justice and cooperation in criminal matters in international military interventions" Toledo, Spain - September 2007, bildiriye internetten erişim için bknz. <http://www.defensesociale.org/xvcongreso/ponencias/SylvainFournier.pdf> (3 Ocak 2013); Maj. Winston S. WILLIAMS, *Training the Rules of Engagement for the Counterinsurgency Fight*, Army Lawyer, Vol. 42, 2012, s. 42-48; Maj. Mark David MAXWELL, *Individual Self-Defense and the Rules of Engagement: Are They Mutually Exclusive?*, Military Law and Law of War Review, Vol. 41, 2002, s. 40-53; Guindon, P.; *Rules of Engagement*, Canadian Forces College Advanced Military Studies Course 1 Research Essay, 27 October 1998, <http://www.cfc.forces.gc.ca/259/260/261/guindon1.pdf> (4 Şubat 2013).

⁶ *Operational Law Handbook*, The Judge Advocate General's Legal Center & School, Charlottesville, Virginia, 2011, 5. Bölüm, s. 85, yayına internetten erişim için bknz. http://www.loc.gov/r/frd/Military_Law/pdf/operational-law-handbook_2011.pdf (3 Ocak 2013); *CFJP-5.1, Use of Force for CF Operations*, 2008, Chapter II, s. 2.1-2.11, yayına internetten erişim için bknz. http://www.cfc.forces.gc.ca/JCSPDL/Readings/B-GJ-005-501-FP-001_e.pdf (3 Ocak 2013); *ROE Vignettes Handbook*, No:11-26, May 2011; JP 1-04, *Legal Support to Military Operations*, 2011, yayına internetten erişim için bknz. http://www.dtic.mil/doctrine/new_pubs/jp1_04.pdf (3 Ocak 2013); *FM 27-10, Legal Support to Operations*, Headquarters, Department of the Army, 1 Mart 2000, Chapter 8, s. 8-3, yayına internetten erişim için bknz. http://www.loc.gov/r/frd/Military_Law/pdf/legal_support_operations.pdf (3 Ocak 2013); *Rules of Engagement (ROE) Handbook for Judge Advocates*, Centre for Law and Military Operations (CLAMO), 1 May 2000; NATO Legal Deskbook, 2. Edition, 2010, available at https://transnet.act.nato.int/WISE/Library/Legal/LEGALDESKB/file/_WFS/LEGAL%20DESKBOOK%20FINAL%20version%20-%202022%20SEPT%202010.pdf (3 Ocak 2013).

⁷ İnternet araştırması yapıldığında bazı kısa notlara ulaşılabilmektedir. Ancak bunların bilimsel bir araştırma kapsamında olmadığı açıktır. Örneğin Angajman Kuralları Nedir?,

anlaşılmamış, hatta yanlış anlaşılmıştır⁸.

Böyle bir sonuç doğaldır da, zira angajman kuralları kavramı genel kabul görmüş ve yaygın bir kavram olmakla birlikte, özü ve uygulaması itibariyle de karmaşık bir kavramdır⁹. Karmaşıklık ise angajman kurallarının oluşmasında etkili olan uluslararası hukuk ve iç hukuk da dahil hukuki etkenler, politik etkenler ve bunlara ilave olarak da askeri başarıyı güvence altına alacak askeri etkenler arasında dengenin sağlanmasındaki zorluklardan kaynaklanmaktadır. Angajman kuralları ile iç içe olan meşru müdafaa hakkının kullanılmasından veya kullanılmamasından kaynaklanan zorluklar ise bu karmaşıklığa tabir yerinde ise tuz biber ekmektedir.

Bu çalışmanın amacı kavramın kapsamını ve amacını ortaya koyup doğru anlaşılmasını sağlamak ve bu suretle de hem akademik camiaya hem de kamuoyuna katkıda bulunmak, takip edebilecek çalışmalara başlangıç noktası sağlamaktır. Bu çerçevede birinci bölümde meşru müdafaa hakkı angajman kuralı kavramının tarihsel süreç içinde nasıl ortaya çıktığı, kavramdan ne anlaşılması gerektiği incelenecek ve tanımına ilişkin değerlendirmede bulunulacaktır. İkinci bölümde angajman kuralları ile ilişkili olmalarından dolayı kuvvet kullanmaya ilişkin uluslararası hukuk kuralları ve meşru müdafaa hakkının kullanılması ile angajman kuralları arasındaki ilişki incelenecektir. Üçüncü bölümde angajman kuralı kavramının kapsamı ortaya konacaktır.

II. Angajman Kuralları Kavramı: Tarihsel Gelişimi, Tanımı ve Terim Sorunu

Angajman kuralları kavramının kapsamını incelemeye geçmeden önce

Ankara Strateji Enstitüsü, (4 Ekim 2012), sayfaya erişim için bkz. <http://www.ankarastrateji.org/haber/angajman-kurallari-nedir-311/> (3 Ocak 2013); Özgür Mumcu, Nedir Bu Angajman Kuralları, Radikal Gazetesi 27.06.2012 tarihli köşe yazısı, yazıya internetten erişim için bkz. <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalYazar&ArticleID=1092400&CategoryID=98> (3 Ocak 2013).

⁸ Şöyle ki basına yansıyan haberlerde ve köşe yazılarında angajman kurallarının Suriye tarafından ihlal edildiği haberleri yer aldı. Oysa ileride de göreceğimiz gibi angajman kuralları bir ülkenin kendi birliklerine yöneliktir. Diğer ülke silahlı unsurları bunları bilemez ve dolayısıyla ihlal edemez. Uçak düşürme olayında ihlal edilen iki ülke arasında askeri uçakların hava sahası ihlalleri karşısında hareket tarzlarına ilişkin yapılageliştir. Mesela Aslı Aydıntaşbaş, ‘Uluslararası Hava Sahasında Uyarmadan Vurdular’, 24 Haziran 2012 tarihli köşe yazısı, Milliyet İnternet Sitesi, <http://siyaset.milliyet.com.tr/uyarmadan-vurdular/siyaset/siyasetyazardetay/24.06.2012/1557928/default.htm> (3 Ocak 2013).

⁹ Büyükelçi Maurizio Moreno’nun önsözü, *Sanremo Handbook on Rules of Engagement*, s. ii.

kavramın nerede, ne şekilde ortaya çıktığını incelemek ve yine yabancı kelimeden oluşan terimden ne anlamak gerektiğini incelemek sonraki aşama için faydalı olacaktır. Ayrıca detaylı incelemeye geçmeden önce kavramın tanımını yapmak da özellikle üçüncü bölümde incelenecek konuların doğru anlaşılabilmesi için gereklidir.

A. Tarihsel Gelişimi

Angajman kuralları kavramının ortaya çıkıp gelişmesinde iki önemli gelişme etkin olmuştur. Bunlardan birincisi, belki de en önemlisi, II. Dünya Savaşı sonrasında oluşan yeni dünya düzeninde kuvvet kullanmanın tamamen yasaklanarak devletlerin kendi politikalarını dikte ettirmesinin bir aracı olmaktan çıkarılmasıdır¹⁰. Diğer bir gelişme ise Amerika Birleşik Devletleri'nden¹¹ sonra Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin de nükleer güce sahip olmasıdır. Bu gelişme iki süper gücün nükleer silahları kullanma seviyesine kadar çıkabilecek gerilim ve çatışmalardan kaçınmaları sonucunu doğurmuştur¹².

II. Dünya Savaşının hemen sonrasında Kore Yarımadasında yaşanan ve Kore Savaşı olarak da adlandırılan askeri hareket sırasında, bu gelişmelerin de etkisiyle, taktik seviyedeki birlik komutanlarının hareketlerinin sınırlandırılmasına yönelik bazı önlemlerin alınması yoluna gidilmiştir. Burada yapılan hareketin icrasını belirli bir coğrafi bölge ile sınırlayarak düşman Kuzey Kore'nin müttefikleri olan Sovyetler Birliği ve Çin'i savaşın dışında tutmaya çalışmaktı. ABD liderliğindeki BM Kuvvetlerinin bunda kısmen başarılı olduğu da söylenebilir¹³.

Askeri hareketler sırasında komutanların birliklerine çeşitli sınırlamalar getirmeleri hiç şüphesiz ilk kez Kore Savaşı ile olmamıştır¹⁴. Ancak bu savaş

¹⁰ Kuvvet kullanma yasağı için bkz. aşağıda III-A başlığı.

¹¹ Bundan sonra ABD.

¹² ARMOR, s. 4-5; aynı mahiyette bkz. MARTINS, s. 35-36.

¹³ İlk başlarda kara hareketleri sadece Güney Kore topraklarında icra edildi. Hava hareketleri da Kuzey Kore/Çin sınırına 5 milden daha yakına girmeden icra ediliyordu. Inchion Muharebesinin kazanılmasından sonra Kuzey Kore işgal birliklerinin Kuzey Kore topraklarında da takip edilmesi kararı verilip, karar uygulamaya konulmuştur. ABD liderliğindeki BM Kuvvetlerinin Kuzey Kore'ye girmesi Çin'in savaşa dahil olmasına neden olmuş ve düşman cephenin genişlemesine yol açmıştır. ARMOR, s. 12-13.

¹⁴ Martins, Bunker Hill Muharebesi sırasında, 17 Haziran 1775'de William Prescott'un askerlerine verdiği "gözlerinin beyazını görünceye kadar hiç biriniz ateş etmeyecek"

sırasında gerilimin tırmandırılmasını ve cephenin genişlemesini önlemeye yönelik sınırlamalar modern angajman kuralları uygulamasının öncüsü olarak gösterilmektedir¹⁵.

Günümüzde yaygın olarak kullanılan **angajman kuralları** kavramı ilk olarak bu şekliyle de ABD askeri literatüründe ortaya çıkmıştır¹⁶. İlk gayri resmi kullanım ABD Genelkurmay Başkanlığınca 23 Kasım 1954 tarihli ABD Donanması ve Hava Kuvvetleri için yayımlanan “Önleme ve Angajman Talimatları (*Intercept and Engagement Instructions*)” ile olmuş ve bu kavram bu iki kuvvet karargahlarının mensuplarınca angajman kuralları olarak adlandırılmıştır¹⁷. Kavramın ilk resmi kullanımını ise 1958 yılında ABD Genelkurmay Başkanlığının şu anda yürürlükte olan JP 1-02¹⁸ kodlu yayının öncüsü olan ve aynı adı taşıyan “Askeri ve Ortak Terimler Sözlüğü” içerisinde tanımına yer verilmesi ile olmuştur¹⁹.

Angajman kurallarının kullanımı ve uygulaması tarihsel süreç içinde ABD kara, deniz ve hava kuvvetleri hareketlerinde -her birinde aynı derecede olmamakla birlikte- yaygın olarak kullanılmıştır²⁰. Uygulamanın yaygın-

emrinin dost kuvvetlerin karşı kuvvetler ile çarpışmaya gireceği şartları belirlediği için bugünkü manada angajman kuralı olarak tanımlanabileceğini belirtmektedir. Yine aynı şekilde ünlü askeri stratejist Clausewitz’in “savaşın politik hedefleri gerçekleştirmek için bir araçtan başka bir şey olmadığı” sözünün askeri hareketleri politik amaçlarla uyumlu bir çizgiye getirmeye yardımcı olan bir fonksiyon icra eden angajman kuralları kavramının açık bir atası/öncüsü olduğunun ileri sürülebileceğini ifade etmektedir. MARTINS, s. 33.

¹⁵ MARTINS, s. 34.

¹⁶ Trevor FINDLAY, *The Use of Force in UN Peace Operations*, Oxford University Press, 2002, s. 14, dn. 26.

¹⁷ Bu talimat da yine o dönemde, yani Kore Savaşı devam ederken, nükleer güce sahip olan iki devlet olan ABD ve Sovyetler Birliği uçakları arasında her iki taraftan uçakların düşmesi ile sonuçlanan it dalaşı tabir edilen karşılaşmaların yaşanması üzerine Sovyetler Birliği’ni Kore Savaşı dışında tutmak isteyen ABD Genelkurmay Başkanlığınca bu karşılaşmaların belirli kurallara bağlanması için yayımlanmıştır. MARTINS, s. 36.

¹⁸ Department of Defence Dictionary of Military and Associated Terms, 08 November 2010. Yayına internettten ulaşmak için bkznz. http://www.dtic.mil/doctrine/new_pubs/jp1_02.pdf (03 Ocak 2013).

¹⁹ Don Daniel, Director, Strategic Research Department, Center for Naval Warfare Studies, US Naval War Collgege, Newport, R.I.’dan nakleden FINDLAY, s. 14, dn. 26. Aynı mahiyette; MARTINS, s. 36.

²⁰ ABD Hava, Deniz ve Kara Kuvvetleri için angajman kurallarının tarihsel gelişimine ilişkin kapsamlı inceleme için bkznz. MARTINS, s. 35-55; FINDLAY, s. 14, dn. 26’da Don Daniel, Director, Strategic Research Department, Center for Naval Warfare Studies,

laşması ile birlikte angajman kurallarının belirlenmesi, uygulanması ve eğitimi ile ilgili doktrinler geliştirilmiş, özellikle kuralların hukuka uygunluğunu güvence altına almak için karargah adli müşavirlerinin sürece katılımı sağlanmıştır. Nihayetinde 1986 yılında tüm ABD Silahlı Kuvvetlerini kapsayacak şekilde barış zamanı angajman kuralları (*peacetime rules of engagement*)²¹ yayımlanarak kavram ve uygulama birliği sağlanmaya çalışılmıştır. Böylece daha sistematik bir yapıya kavuşmuştur. Barış zamanı angajman kuralları kavram karmaşasına neden olduğundan dolayı 1994 yılında devamlı angajman kuralları (*standing rules of engagement*)²² ile değiştirilmiştir. Hâlihazırda ABD Silahlı Kuvvetleri için bu daimi angajman kuralları düzenlemesi değişikliklerle birlikte geçerlidir²³.

Kavram, ABD gibi Anglo-Sakson hukuku geleneğinden gelen Birleşik Krallık²⁴, Kanada²⁵ ve Avustralya²⁶ gibi ülkelerin askeri doktrinlerine de girmiş, bu ülkelerin, özellikle ABD'nin uluslararası örgütlerdeki domine edici etkisinin bir sonucu olarak da Birleşmiş Milletler²⁷ ve NATO doktrininde²⁸

US Naval War Collgege, Newport, R.I'dan naklen daha kısa bilgiler vermektedir. Ayrıca Vietnam Savaşı sırasında kullanılan angajman kuralları için bkz. *Selected United States Rules of Engagement, Vietnam Era*, Syracuse Journal of International Law and Commerce, Vol. 14, 1987-1988, s. 795-828.

²¹ MARTINS, s. 42.

²² GRUNAWALT, s. 245, dn. 1.

²³ Şu anda geçerli olan Devamlı Angajman Kuralları emri ve ekleri için bkz. *Operational Law Handbook*, s. 97-111.

²⁴ JSP 398: *United Kingdom Compendium of National Rules of Engagement*, London: UK DND, 2000.

²⁵ *CFJP-5.1, Use of Force for CF Operations*, s. 2.1-2.11.

²⁶ *Australian Defence Force ADDP 06.1 Rules of Engagement*. Canberra: DOD, Australia, 2002. Avustralya'nın angajman kuralları yayınına, taşıdığı gizlilik derecesi nedeniyle ulaşmak mümkün değildir. Böyle bir yayının varlığını Clancy'nin çalışmasından öğreniyoruz. CLANCY, s. 62.

²⁷ *Guidelines for the Development of Rules of Engagement (ROE) for United Nations Peacekeeping Operations*, UN Document, MD/FGS/0220.0001, May 2002; FINDLAY, s. 370.

²⁸ MC 362/1 NATO Rules of Engagement, yayının taşıdığı gizlilik derecesi nedeniyle doğrudan atıf yapılmayacaktır. MC Military Committee (Askeri Komite) teriminin kısaltmasıdır. Askeri Komite NATO'nun en üst askeri temsil organıdır. Her ülkenin askeri temsilcilerinden oluşmaktadır. Askeri Komite hakkında detaylı bilgi için bkz. The Military Committee, North Atlantic Treaty Organisation, http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_49633.htm (03 Ocak 2013).

ve dolayısıyla uluslararası hukukta yer edinmiştir. Birleşmiş Milletler ve NATO şemsiyesi altında hareketlere katılan ülkeler de angajman kuralları kavramı ile bu şekilde karşılaşmışlar, bu hareketlerde yer almanın bir gereği olarak da bazı ülkeler kendi paralel düzenlemelerini çıkarmışlardır²⁹.

B. Angajman Kuralları Kavramının Tanımı

Angajman kuralları kavramının tanımı söz konusu olduğunda kavramın ilk ortaya çıktığı ülke olan ABD literatüründeki tanımına değinmek bir zorunluluktur. Daha önce de belirttiğimiz gibi, angajman kuralları kavramının tanımı ilk defa 1958 yılında Askeri ve Ortak Terimler Sözlüğünde yer almıştır. Sözlük angajman kurallarını “Yetkin askeri makamlar tarafından yayımlanan ve Birleşik Devletler silahlı kuvvetlerinin [deniz, kara ve hava] karşılaşılan karşıt/düşman kuvvetler ile ne şekilde çatışmaya gireceğinin ve çatışmayı sürdüreceğinin şartları ile sınırlamalarını belirleyen direktifler” şeklinde tanımlamaktadır³⁰.

Kanada literatüründe ise angajman kuralları “milli politikalar ve milli hukuka uygun olarak askeri amaçların gerçekleştirilmesi için, kuvvet kullanılabilecek veya kışkırtıcı olarak algılanabilecek eylemlerde bulunulabilecek durumlar ile bunların şartlarını, derecesini, biçimini ve sınırlamalarını tanımlayan askeri yetkililerce yayımlanan emirler” olarak tanımlanmaktadır³¹.

Angajman kurallarının BM tanımı “BM Karargahı tarafından askeri unsur için yayımlanan, bu unsurların her bir bireyince, BM Güvenlik Konseyince kendilerine verilen görevin yerine getirilebilmesi ve başarılması kapsamında silahlı veya silahsız kuvvete başvurma söz konusu olduğunda kullanılmak üzere özel yetki veren teknik bir direktiftir” şeklindedir³².

NATO yayınlarında angajman kuralları “askeri kuvvetlere (bireyler de da-

²⁹ Col. François MARTINEAU, *Rules of Engagement in Ten Questions*, Doctrine # 4, September 2004, s. 19, yayına internetten erişim için bkz. http://www.cdef.terre.defense.gouv.fr/publications/doctrine/doctrine04/version_us/doctrine/art6.pdf (03 Ocak 2013).

³⁰ *Department of Defence Dictionary of Military and Associated Terms*, s. 270.

³¹ *CFJP-5.1, Use of Force for CF Operations*, s. 2-3, 2-4.

³² *Policy Paper on Authority, Command and Control in United Nations Peacekeeping Operations*, Ref. 2008.4, United Nations Department of Peacekeeping Operations Department of Field Support, 2008. Belgeye internetten erişim için bkz. <http://www.peacekeepingbestpractices.unlb.org/PBPS/Library/Authority,%20Command%20and%20Control%20in%20UN%20PKOs%20FINAL%20SIGNED%2015%20Feb%2008.pdf> (03 Ocak 2013).

hil olmak üzere) verilen ve kuvvet kullanılabilir veya kısıktıcı olarak algılanabilecek eylemlerde bulunulabilecek durumlar ile bunların şartlarını, derecesini ve usulünü tanımlayan direktifler” olarak tanımlanmaktadır³³.

Sanremo Uluslararası İnsancıl Hukuk Enstitüsü,³⁴ angajman kuralları kavramının, uluslararası hareketlerde, özellikle de barışı destekleme -veya barışı koruma- hareketlerindeki önemi nedeniyle, bir çalışma yaparak Sanremo Angajman Kuralları El Kitabını³⁵ yayımlamıştır. Bu çalışma yapılırken birçok ülke ve uluslararası örgüt uygulamaları incelenmiştir. Çalışmaya katılanların değişik ülkeleri ve askeri doktrinleri temsil etmeleri nedeniyle³⁶, Sanremo El Kitabının genel uygulamayı yansıtmaya en yakın yayın olduğu söylenebilir. Sanremo El Kitabında angajman kuralları “yetkili merciilerce yayımlanan ve amaçlarını gerçekleştirmek için askeri gücün kullanılacağı durumların ve sınırlamaların net bir şekilde belirlenmesinde yardımcı olan bir enstrüman” olarak tanımlanmıştır³⁷.

Tüm bu tanımlar küçük farklılıklar dışında birbirine benzemektedir. Herkesce kabul edilebilecek çekirdek tanım ise Sanremo El Kitabının tanımıdır. Bu tanımlardan farklı bir tanım yapmaya çalışmak gereksiz bir girişim olacaktır. Bu nedenle yeni bir tanım yapmak yerine, tanımlardan hareketle, angajman kurallarının tanımı içinde yer alan ortak noktaları tespit etmek daha doğru olacaktır. Bu ortak noktalar şunlardır:

- Angajman kuralları yetkili merciilerce onaylanır ve yayımlanır.
- Angajman kuralları ülkelerin veya uluslararası örgütlerin kontrolünde hareketler icra eden silahlı unsurlara yönelik direktifler veya emirlerdir.
- Angajman kuralları silahlı unsurların kuvvet kullanmasına ilişkin sınırlamalar getirirler.

³³ *NATO Legal Deskbook*, s. 254.

³⁴ Enstitünün orjinal adı “The International Institute of Humanitarian Law” dır. Enstitü 1970 yılında kurulmuş bağımsız ve kar amacı gütmeyen insancıl bir organizasyondur. Merkezi İtalya’nın Sanremo şehrinde Villa Ormond tabir edilen yerdedir. Enstitünün temel amacı uluslararası insancıl hukuk, insan hakları, mülteciler hukuku ve ilgili meseleleri desteklemek/değerini arttırmaktır. Daha kapsamlı bilgi için bkz. Kurumun web sitesi, <http://www.iihl.org/Default.aspx?pageid=page1> (03 Ocak 2013).

³⁵ *Sanremo Handbook on Rules of Engagement*.

³⁶ *Sanremo Handbook on Rules of Engagement*, s. v.

³⁷ *Sanremo Handbook on Rules of Engagement*, s. 1.

-Angajman kuralları bu sınırlamayı silahlı kuvvet kullanabilecek (veya bazen karşı tarafça kışkırtma/tahrik olarak algılanabilecek hareketlerin yapılabileceği) durumları, kullanılacak kuvvetin şartlarını, derecesini ve usulünü belirlemek suretiyle yapar.

-Angajman kurallarının politik organlarca belirlenen politikalar, hukuk kuralları ve askeri amaçlarla uyumlu olması gereklidir³⁸.

-Angajman kuralları meşru müdafaa hakkının kullanımına sınırlama getirmezler.

C. Terim Sorunu

Angajman kuralları teriminin Büyük Türkçe Sözlükte verilmiş bir tanımı ve karşılığı bulunmamaktadır. Oysa angajman batı kökenli bir kelimedir. Türk Dil Kurumunun *Batı Kökenli Kelimeler Sözlüğü* Fransızca “*engagement*” kelimesinden dilimize geçtiğini belirttiği kelimenin anlamını “*bağlılık*” olarak vermektedir³⁹. Dilimize yerleşmiş angajman kelimesinin sözlük anlamı ile hareket edilirse angajman kuralları teriminin *bağlılık kuralları* olarak anlaşılması gerekecek ve böyle bir algılama da bizi tamamen yanlış bir yöne sevkedecektir. Dolayısıyla angajman kelimesinin Türkçe karşılığından hareketle terim için Türkçe bir karşılık kullanılması mümkün görünmemektedir.

Angajman kuralları terimi İngilizce “*rules of engagement*” teriminin Türkçeye çevrilmiş hali olduğuna göre “*engagement*” kelimesinin İngilizce karşılığına bakmak gerekir. Kelime İngilizcede birden çok anlama gelmektedir. Bunlardan sadece *ordular arasındaki çatışma*⁴⁰ konumuza ilişkin olanıdır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi *angajman* kelimesinin Türkçede böyle bir sözlük karşılığı bulunmamaktadır. Angajman kuralları teriminin Türkçe karşılığına ilişkin bir güçlük olduğu aşıkardır. İngilizce karşılığından hareketle angajman kurallarından bahsedildiği bir durumda iki karşıt silahlı gücün birbirlerine karşı ölümcül güç de dahil olmak üzere güç kullanma halinin veya ihtimalinin söz konusu olduğunun anlaşılması gerekir. Aslında

³⁸ Bu husus Kanada’nın tanımı dışında diğer tanımlarda geçmemekle birlikte ilgili yayınlarda angajman kurallarının belirlenmesinde etkili olan etkenler olarak sayılmaktadır.

³⁹ Angajman kelimesinin anlamının bulunduğu sayfa için bkz. Türkçede Batı Kökenli Kelimeler Sözlüğü, Türk Dil Kurumu, <http://www.tdkterim.gov.tr/bati/?kelime=angajman&kategori=terim&hng=md> (03 Ocak 2013).

⁴⁰ “Fighting between armies etc.”, *Longman Dictionary of Contemporary English*, New Edition, 2003, s. 518.

eski Türkçede “silahlı iki grup arasındaki kısa çatışma, çarpışma” anlamına gelen *müsademe* kelimesi angajman kelimesinin İngilizcedeki anlamını kısmen karşılamaktadır⁴¹. Angajman kuralları yerine angajman kelimesinin İngilizce sözlükteki *ordular arasındaki çatışma* anlamından hareketle silahlı çatışma kuralları tabiri kullanılabilir ise de, o zaman da farklı bir kavram olan silahlı çatışma hukuku kavramı ile karıştırılabilir. Bu nedenle Türkçe bir karşılık aramak yerine kavram için dilimize yerleştiği şekliyle angajman kuralları tabirini kullanmak daha yerinde olacak ve muhtemel bir kavram karmaşasını önleyecektir.

Angajman kurallarının kapsamı ve uygulanmasının daha iyi anlaşılabilmesi için bu konuda daha detaylı açıklamalara geçmeden önce bir ülkenin veya örgütlerin silahlı güç kullanımına ilişkin kurallar olan angajman kuralları kavramı ile yakından ilgili olan günümüz uluslararası hukukunda kuvvet kullanmaya ilişkin düzenlemeler ile meşru müdafaa hakkına ilişkin düzenlemelere değinmek yerinde olacaktır.

III. Angajman Kuralları Kavramı ile İlgili Kavramlar

A. Kuvvet Kullanma Yasağı ve İstisnaları

II. Dünya Savaşını takiben savaşın galibi devletlerin ön ayak olmaları neticesinde BM Şartı ile kurulan, tabir yerinde ise, yeni bir dünya düzeninin esasını devletlerin sorunlarının çözümünde kuvvet kullanmasının yasaklanması teşkil etmektedir. Bu prensip BM Şartının 2’inci maddesinin 4’üncü fıkrasında şu şekilde ifadesini bulmuştur⁴².

“Tüm üyeler, uluslararası ilişkilerinde gerek herhangi bir başka devletin toprak bütünlüğüne ya da siyasal bağımsızlığa karşı, gerek Birleşmiş Milletlerin Amaçları ile bağdaşmayacak herhangi bir biçimde kuvvet kullanma tehdidine ya da kuvvet kullanılmasına başvurmadan kaçınırlar.”

Burada gözden kaçırılmaması gereken, ancak genelde de fazla dikkat çekmeyen konu sadece kuvvet kullanmaya başvurmanın değil, kuvvet kullan-

⁴¹ Müsademe kelimesinin anlamının bulunduğu sayfa için bkz., *Büyük Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu <http://www.tdkterim.gov.tr/bts/> (03 Ocak 2013).

⁴² BM Şartı 2. Madde. Günümüz Türkçesini yansıtmaması sebebiyle BM Türkiye Temsilciliği kaynağından elde edilen metin kullanılmıştır. Bu metin için bk. BM Sözleşmeleri: Birleşmiş Milletler Anlaşması (BM Şartı), http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/chart_turkce.pdf (31 Ocak 2013).

ma tehdidinde bulunmanın dahi yasaklanmış olmasıdır. BM Şartı düzeni⁴³ olarak da tanımlayabileceğimiz yeni dünya düzeninde böyle bir yasağın amacı –bugüne kadar aksine uygulamalar olmuş olsa da– uluslararası barış ve güvenliğin muhafazasıdır.⁴⁴ Bu amaç hem Şartın Giriş Bölümünde⁴⁵, hem de BM'nin amaçlarının sayıldığı 1'inci maddenin⁴⁶ ilk fıkrasında açık olarak belirtilmiştir.

Kuvvet kullanma yasağı aslında mutlak bir yasak değildir. BM Şartı düzeni içinde bu genel yasağa rağmen kuvvet kullanılmasına cevaz verecek iki istisna hali de düzenlenmiştir. Bunlardan birincisi meşru müdafaa halidir. Diğeri ise BM Güvenlik Konseyinin BM Şartının VII. Bölümü hükümleri kapsamında kuvvet kullanmaya dair karar alması halidir.

Meşru müdafaa hali BM Şartının 51'inci maddesi ile tanınmakta ve çerçevesi belirlenmektedir. Maddenin lafzı şu şekildedir:

“Bu Antlaşma'nın hiçbir hükmü, Birleşmiş Milletler üyelerinden birinin silahlı bir saldırıya hedef olması halinde, Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekli önlemleri alıncaya dek, bu üyenin doğal olan bireysel ya da ortak meşru savunma hakkına halel getirmez. Üyelerin bu meşru savunma hakkını kullanırken aldıkları önlemler hemen Güvenlik Konseyi'ne bildirilir ve Konsey'in işbu Antlaşma gereğince uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için gerekli göreceği biçimde her an hareket etme yetki ve görevini hiçbir biçimde etkilemez.”

BM Şartının yukarıda tam metni verilen 51'inci maddesi lafzı bire bir alındığında, lafızdan BM üyesi bir devletin meşru müdafa hakkının ancak silahlı

⁴³ BM Şartının çerçevesini çizdiği bu yeni sistemi “Birleşmiş Milletler Düzeni” olarak tanımlayan başka yazarlar da bulunmaktadır. Bknz. Muzaffer Yasin ASLAN, *Teoride ve Uygulamada Savaş Suçları*, Ankara, 2006, s. 86.

⁴⁴ Aynı mahiyette bknz. Niels BLOKKER, *Is the Authorization Authorized? Powers and Practice of the UN Security Council to Authorize the Use of Force by 'Coalitions of Able and Willing'*, EJIL, Vol. 11, No. 3 (2000), <http://www.ejil.org/pdfs/11/3/542.pdf> (31 Ocak 2013), s. 549-550.

⁴⁵ İkinci fıkra.

⁴⁶ BM'nin amaçlarının sayıldığı Şartın 1'inci madde metni şu şekildedir: “Birleşmiş Milletlerin amaçları şunlardır: 1. Uluslararası barış ve güvenliği korumak ve bu amaçla: barışın uğrayacağı tehditleri önlemek ve bunları boşa çıkarmak, saldırı ya da barışın başka yollarla bozulması eylemlerini bastırmak üzere etkin ortak önlemler almak ve barışın bozulmasına yol açabilecek nitelikteki uluslararası uyuşmazlık veya durumların düzeltilmesini ya da çözümlenmesini barışçı yollarla, adalet ve uluslararası hukuk ilkelerine uygun olarak gerçekleştirmek...”

bir saldırının hedefi olması halinde söz konusu olabileceği anlamı çıkmaktadır. Bir grup yazar bu görüşü savunmakta iken⁴⁷ bir başka grup yazar ise maddenin bu sınırlayıcı lafzına rağmen maddenin yapılageliş kuralı haline gelmiş bulunan meşru müdafaa hakkının kapsamını sadece fiili bir silahlı saldırı altında olma ile sınırlayamayacağını ileri sürmektedir⁴⁸. Buradaki fikir ayrılığının esasını BM Şartının 51'inci madde lafzının önleyici meşru müdafaa (*anticipatory self-defence*)⁴⁹ tabir edilen hallerde devletlerin kuvvet kullanmasına cevaz vermemesi, bazı devletlerin de çeşitli gerekçelerle bu hakka dayanarak kuvvete başvurmak istemeleridir. BM Şartının 51'inci maddesi kapsamında meşru müdafaa hakkının kullanılmasını gerektirecek silahlı saldırı kavramının tanımı uzun yıllar sürümce mede bırakıldıktan sonra BM Genel Kurulunun 14 Aralık 1974 tarihindeki 2319'uncu oturumda ilgili komitenin sunmuş olduğu tanımı oybirliğiyle onaylamış ve kararına ek olarak kabul etmiştir⁵⁰. BM Genel Kurulunca saldırı eylemi olarak belirlenen eylemler Uluslararası Adalet Divanının 27 Haziran 1986 tarihli Nikaragua'da Askeri ve Yarı-Askeri Faaliyetler Davası Kararı ile

⁴⁷ Hüseyin PAZARCI, *Uluslararası Hukuk*, Ankara, 2003, s. 513. Shaw bu gruba giren yazarlara diğerlerinin yanında Ian Bronwnlie ve Hans Kelsen'i örnek olarak vermektedir. Malcomn N. SHAW, *International Law*, Fifth Edition, 2003, s. 1025, dn. 58.

⁴⁸ Aslan GÜNDÜZ, *Milletlerarası Hukuk: Temel Belgeler, Örnek Kararlar*, 5. Bası, Kasım 2003, s. 53. Shaw bu gruba giren yazarlara diğerlerinin yanında D.W. Bowet ve Julius Stone'u örnek olarak vermektedir. SHAW, s. 1025, dn. 59.

Gündüz bu görüşü savunanların 51. madde lafzının bu şekilde kaleme alınmasının meşru müdafaa hakkını tarif etme veya sınırlama gibi bir amacının olmadığını, hakkın BM Şartı öncesi dönemdeki haliyle uluslararası hukuk düzenindeki yerini korumaya devam ettiğini, maddenin bu şekilde kaleme alınma nedenin o tarihlerde Latin Amerika Devletlerinin aralarında kurduğu savunma nitelikli bölgesel teşkilatların hukuki dayanaktan yoksun kalmasının önüne geçmek olduğunu, maddenin lafzındaki "doğal olan (inherent)" ifadesinin de bu hakkın aynen muhafaza edildiğinin göstergesi olduğunu ileri sürdüklerini ifade etmektedir. GÜNDÜZ, s. 52.

⁴⁹ Kavramın İngilizce karşılığı ile ilgili farklı kullanımlar bulunmaktadır. Pazarıcı "preventive self-defence" tabirini kullanırken, Aksar "pre-emptive self-defence" tabirini kullanmaktadır. Yusuf AKSAR, *Teoride ve Uygulamada Uluslararası Hukuk*, 2. C., 1. Bası, Ocak 2013, s. 112. Ancak "anticipatory self-defence" terimi de yaygın olarak kullanılmaktadır.

⁵⁰ 14 Aralık 1974 tarihli ve 3314 (XXIX) sayılı BM Genel Kurulu Kararı. Kararda saldırı fiili "bir devletin bir başka devletin egemenliği, ülkesel bütünlüğü veya politik bağımsızlığına yönelik veya BM Şartı ile uyumlu olmayacak başka bir şekilde silahlı kuvvet kullanılmasıdır" şeklinde tanımlanmaktadır. 3'üncü maddede ise bu kapsamda değerlendirilebilecek bazı saldırgan nitelikteki örnek eylemler sayılmıştır.

de teyid edilmiştir⁵¹. Devletlerin meşru müdafaa hakkına ilişkin olarak daha detaylı bir inceleme yapmak bu çalışmanın kapsam ve amacı dışında olduğundan sözkonusu devletlerin meşru müdafaa hakkının uluslararası hukukta tanınan bir hak olduğu ve kuvvet kullanma yasağının bir istisnası olduğunu belirtmekle yetinelim.

İkinci istisna hali ise BM Güvenlik Konseyinin BM Şartının VII. Bölümü hükümleri kapsamında kuvvet kullanmaya dair karar alması halidir. BM Şartının 24'üncü maddesi ile uluslararası barış ve güvenliğin muhafazası ile görevli BM Güvenlik Konseyi “barışın tehdit edildiğini, bozulduğunu ya da bir saldırı eylemi olduğunu saptama[ması]” halinde “uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için” BM Şartının 41 ve 42'inci maddelerinde zikredilen önlemleri alabilir. BM Şartının 41'inci maddesindeki önlemler silahlı kuvvet kullanmayı gerektirmeyen önlemleri içerirken⁵² 42'inci maddesindeki önlemler silahlı kuvvetlerin kuvvet kullanmasını içeren önlemlerdir⁵³. Bu kapsamda bir yetkilendirme yapar iken BM Güvenlik Konseyinin genel yaklaşımı maddeleri saymak yerine kararı alırken BM Şartının VII. Bölümü altında hareket ettiğini genel olarak belirtmek şeklinde olmaktadır. BM Şartının VII. Bölümü altında yetkilendirilen ilk hareket Kore Savaşı'na müdahale eden BM Gücünün yetkilendirilmesine ilişkin BM Güvenlik Konseyi Kararı olmuştur⁵⁴. İkinci örnek ise Irak'ın

⁵¹ PAZARCI, s. 514.

⁵² BM Şartı Madde 41. Madde metni şu şekildedir: “Güvenlik Konseyi, kararlarını yürütmek için silahlı kuvvet kullanımını içermeyen ne gibi önlemler alınması gerektiğini kararlaştırabilir ve Bileşmiş Milletler üyelerini bu önlemleri uygulamaya çağırabilir. Bu önlemler, ekonomik ilişkilerin ve demiryolu, deniz, hava, posta, telgraf, radyo ve diğer iletişim ve ulaştırma araçlarının tümüyle ya da bir bölümüyle kesintiye uğratılmasını, diplomatik ilişkilerin kesilmesini içerebilir”.

⁵³ BM Şartı Madde 42. Madde metni şu şekildedir: “Güvenlik Konseyi, 41. maddede öngörülen önlemlerin yetersiz kalacağı ya da kaldığı kanısına varırsa, uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için, hava, deniz ya da kara kuvvetleri aracılığıyla, gerekli saydığı her türlü girişimde bulunabilir. Bu girişimler gösterileri, ablukayı ve Birleşmiş Milletler üyelerinin hava, deniz ya da kara kuvvetlerince yapılacak başka operasyonları içerebilir.”

⁵⁴ BM Güvenlik Konseyinin 25 Haziran 1950 tarihli ve 82 (1950), 27 Haziran 1950 tarih ve 83 (1950) sayılı sayılı kararı. İlgili BM Güvenlik Konseyi kararlarına erişim için bkz. United Nations Security Council, Security Council Resolutions, Resolutions Adopted by Security Council in 1950, <http://www.un.org/en/sc/documents/resolutions/1950.shtml> (31 Ocak 2013).

Kuveyt’i işgali üzerine alınan BM Güvenlik Konseyi kararlarıdır⁵⁵. BM Güvenlik Konseyinin savaşa varacak nitelikte kuvvet kullanılmasına yetki verdiği bu iki örnek dışında yine VII. Bölüm altında her türlü tedbiri almakla yetkilendirildiği ve literatürde barışı zorlama hareketları (*peace enforcement operations*) da bulunmaktadır. Afganistan Kabil’de oluşturulan Uluslararası Güvenlik ve Yardım Kuvveti (*International Security Assistance Force-ISAF*) bu kapsamda yetkilendirilmiş bir barışı zorlama harekattır⁵⁶.

BM Şartındaki kuvvet kullanma yasağı ve buna getirilen istisnalar angajman kuralları açısından önemlidir. Şöyle ki; devletin meşru müdafası hali söz konusu olduğunda veya BM Güvenlik Konseyinin bir yetkilendirme kararı bulunduğu angajman kuralları uluslararası hukuka uygunluk kriteri açısından tartışma söz konusu olmayacaktır. Bununla birlikte kuvvete başvurma açısından, yani *jus ad bellum* açısından, hukuka aykırılık söz konusu olsa bile bu hareket sırasında angajman kuralları vasıtasıyla silahlı kuvvetlerin kontrolüne ilişkin tedbirler almayı da gereksiz veya dayanaksız kılmaz. Bir başka ifadeyle bir askeri hareket hukuka aykırı olarak başlatılmış ise de saldırgan olan devletin, silahlı kuvvetlerini bunun dışında angajman kuralları mekanizmasıyla politik kontrol altında tutması bir çelişki teşkil etmez⁵⁷.

⁵⁵ BM Güvenlik Konseyi Irak’ın Kuveyt’i işgali üzerine 2 Ağustos 1990 tarihli ve S/RES/660 (1990) sayılı kararı ile öncelikle bu durumun uluslararası barış ve güvenliğin ihlalini oluşturduğunu tespit etmiş ve BM Şartının 39 ve 40’inci maddeleri doğrultusunda hareket ettiğini belirterek diğerlerinin yanında Irak kuvvetlerinin derhal 1 Ağustos 1990 tarihinden önceki sınırlarına çekilmesini talep etmiştir. En son olarak Irak’a 15 Ocak 1991 tarihine kadar süre veren ve ihlalin sonlandırılmaması halinde Kuveyt Hükümeti ile birlikte hareket eden ülke güçlerine 660 sayılı kararı ve sonrasındaki tüm kararlarının gereğinin yerine getirilebilmesi için gerekli olan her türlü tedbiri alma yetkisi veren 29 Kasım 1990 tarihli ve S/RES/678 sayılı BM Güvenlik Konseyi Kararı BM Şartının VII. Bölümü altında alınmıştır. Kuveyt’in işgaline ilişkin BM Güvenlik Konseyi Kararları için bkz. United Nations Security Council, Security Council Resolutions, Resolutions Adopted by Security Council in 1990, <http://www.un.org/en/sc/documents/resolutions/1990.shtml> (31 Ocak 2013).

⁵⁶ BM Güvenlik Konseyinin 20 Aralık 2001 tarih ve S/RES/1386 (2001) sayılı kararı ile BM Şartının VII. Bölümü altında ISAF kurulmuş ve bu güce katılan tüm ülkeler görevin yerine getirilmesini sağlamak için gerekli tüm tedbirleri almakla yetkilendirilmiştir. BM Güvenlik Konseyi Kararı için bkz. United Nations Security Council, Security Council Resolutions, Resolutions Adopted by Security Council in 2001, <http://www.un.org/en/sc/documents/resolutions/2001.shtml> (31 Ocak 2013).

⁵⁷ Örneğin NATO’nun Kosova Harekatı öncesi Sırbistan’ı bombalama kararı alması ve uygulaması bu kararı destekleyen bir BM Güvenlik Konseyi Kararı olmadığından

B. Meşru Müdafaa Hakkının Kullanımı ve Angajman Kuralları ile Arasındaki İlişki

Britanya Savunma Doktrini yayını meşru müdafaa hakkı ile angajman kuralları arasındaki ilişkiyi devamlı eşlik eden (*enduring accompaniment*) olarak tanımlamaktadır⁵⁸. Bu çok yerinde bir değerlendirmedir. Çünkü yukarıda “Angajman Kuralları Kavramının Tanımı” başlığı altında kısaca ifade edildiği gibi angajman kuralları meşru müdafaa hali dışındaki kuvvet kullanmayı düzenler. Meşru müdafaa hali söz konusu olduğunda ise angajman kuralları askıya alınır ve o andan itibaren angajman kuralları hükümleri devreden çıkar⁵⁹. Meşru müdafaa hakkını doğuran saldırıya verilecek karşılığın kapsam ve sınırlarını angajman kuralları değil, bu hakkın kullanımına ilişkin orantılılık ve gereklilik prensipleri çerçevesinde saldırı altındaki kişi veya kişiler belirler⁶⁰. Bu prensipler ileride açıklanacaktır.

Meşru müdafaa hakkı ile angajman kuralları arasındaki ilişkiye ilişkin açıklamalara geçmeden önce meşru müdafaa tabirinden ne anlamak gerektiğini basitçe açıklamak gerekir.

1. Meşru Müdafaa Hakkı

Meşru müdafaa hakkı kavramını bir devletin kendini meşru müdafaa hakkı ve kişilerin meşru müdafaa hakkı olarak iki alt başlığa ayırarak incelemek yerinde olacaktır⁶¹. Devletin kendini meşru müdafaa hakkı devletlere yönelik bir saldırıdan kaynaklanan meşru müdafaa hakkıdır ki yukarıda detaylı açıkladığımız üzere, BM Şartının 51’inci maddesi ile tanınmaktadır⁶². Devletlerin meşru müdafaa karşılık verip vermeme konusu daha ziyade politik

uluslararası hukukun kuvvet kullanılmasına ilişkin kurallarının ihlali olduğu kabul edilmiştir. Ancak NATO bu hareketi icra ederken de tüm hareketlerde olduğu gibi angajman kuralları belirlemiştir.

⁵⁸ *JDP 0-01 British Defence Doctrine*, s. 1-16.

⁵⁹ *Sanremo Handbook on Rules of Engagement*, s. 4. Bazı ülkeler meşru müdafaa halini de angajman kuralları içinde düzenleyebilir. *CFJP-5.1, Use of Force for CF Operations*, s. 2.2.

⁶⁰ *NATO Legal Deskbook*, s. 256; *Operational Law Handbook*, s. 87.

⁶¹ *CFJP-5.1, Use of Force for CF Operations*, s. 2.1-2.2; *Sanremo Angajman Kuralları El Kitabı* böyle bir ayrıma gitmeksizin dört alt başlık altında konuyu incelemektedir. *Sanremo Handbook on Rules of Engagement*, s. 3; ABD Harekat Hukuku El Kitabı ise ulusal meşru müdafaa ve kollektif meşru müdafaa ve kişilerin meşru müdafaa ayrımlarına gitmektedir. *Operational Law Handbook*, s. 87.

⁶² *Sanremo Handbook on Rules of Engagement*, s. 3. Ayrıca bkz. *NATO Legal Deskbook*, s. 260.

seviyede alınacak karar çerçevesinde kullanılabilir bir haktır ve politik nedenlerle kullanılmayabilir⁶³. Kişilerin meşru müdafaa hakkı ise devletin kendini meşru müdafaası hakkı dışında kalan, silahlı kuvvet mensupları ile unsurlarına ve mallarına veya silahlı kuvvet unsurları dışındaki kişilere yönelen mevcut ve gerçekleşmesi yakın (ve fakat muhakkak) saldırılardan kaynaklanan meşru müdafaa hakkıdır⁶⁴.

Bizim aşağıda inceleyeceğimiz ve angajman kuralları ile karşılaştıracığımız ikinci hale ilişkin meşru müdafaa hali, yani kişilerin meşru müdafaasıdır. Kişilerin meşru müdafaa hakkı her bir devletin iç hukukunda özellikle ceza hukukunda tanımlanan ve çerçevesi belirlenen bir haktır. Doğal olarak ve ülkeden ülkeye farklılık gösterebilir⁶⁵.

Kişilerin meşru müdafaası kavramı üç alt başlığa ayrılabilir. Bunlar kişinin kendini meşru müdafaası, birliğin meşru müdafaası ve üçüncü kişilerin meşru müdafaası kavramlarıdır⁶⁶. Kişinin kendini meşru müdafaası kavramı, kişinin kendisini mevcut bir saldırı veya gerçekleşmesi yakın (ve fakat muhakkak) bir saldırıya karşı savunmasıdır⁶⁷. Kişinin kendini meşru müdafaası tüm hukuk düzenlerinin tanıdığı bir haktır. Birliğin meşru müdafaası ise birlik komutanlarının kendi birlik personelini veya kendi ülkesinin birliği dışındaki birlikleri mevcut bir saldırı veya gerçekleşmesi yakın (ve fakat muhakkak) saldırıya karşı savunmasıdır. Bu bazı ülkeler için bir hak iken diğer bazı ülkeler için ise bir hak ve yükümlülüktür⁶⁸. Üçüncü kişilerin meşru müdafaası ise silahlı kuvvet mensuplarının kendi kuvvetlerinin mensubu olmayan kişileri mevcut bir saldırıdan veya gerçekleşmesi yakın (ve fakat muhakkak) bir saldırıdan korumalarıdır. Üçüncü kişilerin bir saldırıdan veya yakın bir saldırıdan korunması konusu birinci ve ikinci hal kadar açık bir kural değildir. Bazı ülke mevzuatı kendi ülke vatandaşı olmayan kişilerin saldırıya karşı korunması için kuvvet kullanılmasına izin vermeyebilir⁶⁹.

⁶³ *Sanremo Handbook on Rules of Engagement*, s. 3; *CFJP-5.1, Use of Force for CF Operations*, s. 2.1-2.2.

⁶⁴ *Sanremo Handbook on Rules of Engagement*, s. 3.

⁶⁵ Ulf HÄUSSLER, *Ensuring and Enforcing Human Security: The Practice of International Peace Missions*, Wolf Legal Publisher, The Netherlands, 2007, s. 95.

⁶⁶ *Sanremo Handbook on Rules of Engagement*, s. 3; *CFJP-5.1, Use of Force for CF Operations*, s. 2.2.

⁶⁷ *Sanremo Handbook on Rules of Engagement*, s. 3.

⁶⁸ *Sanremo Handbook on Rules of Engagement*, s. 3.

⁶⁹ Haiti harekatı sırasında, 1994 yılında, ABD silahlı kuvvetleri mensuplarının gözleri önünde

Böyle bir durumda üçüncü kişilerin korunması angajman kuralları içerisinde düzenlenebilir⁷⁰.

Kişilerin meşru müdafaası kapsamında hakkın kullanılması ve bu kapsamda kuvvete başvurma söz konusu olduğunda personelin kendisini angajman kurallarının sınırlamalarından sıyrabilmesi personelin kendini koruyabilmesi ve bekasını temin edebilmesi açısından önemlidir⁷¹. Özellikle angajman kuralları ile meşru müdafaaya ilişkin düzenlemelerin bir arada düzenlenmesi durumunda personel, gerçekte öyle olmamasına rağmen meşru müdafa hakkının angajman kurallarının bir alt düzenlemesi, bir parçası gibi algılamakta ve meşru müdafa hakkı kapsamında kuvvet kullanmada veya kullanılması gereken kuvvetin derecesine ilişkin tereddüt yaşayabilmektedir⁷². Bu iki hal arasındaki ayrımın her bir personel tarafından çok iyi anlaşılması gerekir⁷³.

2. Meşru Müdafa Hakkının Doğması Anı: Düşmanca Hareket ve Düşmanca Niyet Kavramları

Meşru müdafa hakkının ne zaman başladığının tespiti için öncelikle düşmanca hareket ve düşmanca niyet kavramlarının kapsamının, yani ne tür davranışların düşmanca hareket veya düşmanca niyet olarak kabul edilebileceğinin iyi anlaşılması gerekir. Zira bu kavramların kapsamı konusunda ülkeler arasında farklılıklar söz konusudur⁷⁴.

bir kişinin dövülerek öldürülmesine, angajman kurallarının izin vermemesi nedeniyle seyirci kalması büyük yankı uyandırmış ve sonrasında ABD politik makamları angajman kurallarını genişleterek, üçüncü kişilerin savunması için kuvvet kullanılmasına izin vermişlerdir. Ayrıntı için bkz. MAXWELL, s. 44.

⁷⁰ Bu genelde angajman kuralları içinde ölümcül veya ciddi bir yaralanma tehdidinin bulunması durumuna ilişkin bir kuvvet kullanma yetkisi şeklinde düzenlenmektedir. Örneğin 1.8 numaralı BM Angajman Kuralı, yerel yetkililerin hemen yardıma gelemeyecekleri durumlarda herhangi bir sivil düşmanca hareket veya düşmanca niyete karşı korumak için ölümcül güç de dahil olmak üzere güç kullanılmasına izin vermektedir. Bknz. FINDLAY, s. 425. Ayrıca bkz. *Rules of Engagement (ROE) Handbook for Judge Advocates*, s. B-9-1.

⁷¹ MAXWELL, s. 47.

⁷² Maxwell ABD silahlı kuvvetleri için meşru müdafa hakkının kullanılmasına ilişkin direktif ve düzenlemelerin Daimi Angajman Kuralları dokümanından ayrı bir şekilde düzenlenmesini, bunun meşru müdafa hakkının kendine has bir hak olduğunu açık bir şekilde ortaya koyacağını ve personelin böyle bir durum ile karşılaştığında daha sınırlayıcı olabilecek görevin başarılmasına yönelik olarak yayımlanan angajman kurallarının sınırlamasından kurtularak, kendini gerektiği gibi savunabileceğini ileri sürmektedir. MAXWELL, s. 47.

⁷³ MAXWELL, s. 47.

⁷⁴ *Sanremo Handbook on Rules of Engagement*, s. 3.

Sanremo El Kitabına göre düşmanca hareket bir devlete, bir askeri birliğe veya diğer belirli kişilere veya mallara karşı saldırıda bulunulması veya başka surette kuvvet kullanılmasıdır⁷⁵. Diğer ülke ve uluslararası örgüt tanımları da bununla aynı veya benzerdir⁷⁶. Bazı ülkeler saldırının veya kullanılan kuvvetin ölüme veya ciddi bir yaralanmaya neden olabilecek yoğunlukta olmasını aramaktadır⁷⁷.

Düşmanca hareketlerin neler olduğu konusunda bir tartışma bulunmamaktadır. Fiili saldırı altında olma haliyle yine düşmanca hareket olarak sayılan birliğin hareketlerini kısıtlayacak şekilde mayın döşenmesi ve yön değiştirmesi yönündeki uyarılara rağmen bir savaş uçağının üzerinize doğru gelmeye devam etmesi gibi düşmanca hareket olarak kabul edilen durumlar yorum gerektirmez⁷⁸. Sadece NATO doktrini fiili saldırı durumu ile fiil saldırı teşkil etmeyen düşmanca hareket ayırımına gitmiş ve bu halleri angajman kuralları içinde düzenlemiştir⁷⁹. Böylece üye ülkelerin iç hukuklarından kaynaklanacak uyumsuzluklar giderilmeye çalışılmış, fiili saldırı dışında kalan düşmanca hareketlere karşı kuvvet kullanılmasına angajman kuralları ile izin vermek suretiyle bu tür durumların birlik savunmasını zaafiyete uğratmasının önüne geçilmeye çalışılmıştır.

⁷⁵ *Sanremo Handbook on Rules of Engagement*, s. 82; Bu genel bir tanım olduğu için devlete karşı yapılan eylemler de düşmanca hareket tanımı içinde yer almıştır.

⁷⁶ NATO veya NATO öncülüğündeki askeri kuvvetler veya belirli askeri kuvvetler veya personele ciddi bir tehlike teşkil eden veya ciddi zarar veren her türlü kasti hareketlerdir. *NATO Legal Deskbook*, s. 255. ABD doktrininde düşmanca hareket: “Birleşik Devletlere, Birleşik Devler silahlı kuvvetlerine veya belirlenmiş diğer kişi ve mallara karşı bir saldırıda bulunulması veya başka türlü kuvvet kullanılmasıdır. Düşmanca hareket aynı zamanda doğrudan Birleşik Devletler silahlı kuvvetlerinin görev ve/veya vazifelerini, Birleşik Devletler personelinin veya hayati Birleşik Devletler mallarının toparlanmasını engellemek veya zorlaştırmak için kuvvet kullanılmasını da içerir.” *Operational Law Handbook*, s. 88.

⁷⁷ Kanada doktrininde düşmanca hareket: “Kanada Silahlı Kuvvetler personeline karşı muhtemel sonucun ölüm veya ciddi bir yaralanma olacağına dair makul bir algının doğmasına neden olan saldırı veya diğer tür kuvvet kullanılması” olarak tanımlanmıştır. Düşmanca harekete ilişkin örnekler de verilmiştir. Mesela Kanada silahlı kuvvetlerine doğru veya yakınına doğru hafif silahların, diğer tip mühimmatın veya Nükleer, Biyolojik ve Kimyasal silahların ölüm veya ciddi yaralanma riski yaratacak şekilde ateşlenmesi bir düşmanca harekettir. Yine Kanada kuvvetleri personelinin ölümü veya ciddi yaralanması riskini doğuracak şekilde mayın döşeme hareketinin icra edilmesi bir başka düşmanca harekettir. *CFJP-5.1, Use of Force for CF Operations*, s. 1.

⁷⁸ *NATO Legal Deskbook*, s.255.

⁷⁹ *NATO Legal Deskbook*, s.255.

Düşmanca niyete karşı kuvvet kullanılması konusu ise biraz daha karmaşık bir konudur. Zira düşmanca niyet kavramının kapsamı konusunda ülkeler arasında farklılıklar bulunmaktadır ve bu nedenle de düşmanca niyet varlığına dayalı olarak meşru müdafaa kapsamında kuvvet kullanılması bazı sıkıntılara yol açabilir.

NATO doktrininde düşmanca niyet “muhtemel ve saptanabilir tehdit” olarak tanımlanmaktadır. Düşmanca niyetin ayırdına varılabilmesi için iki testin olumlanması gerekir. Bunlardan birincisi düşmanca niyet teşkil edebilecek durumun zarar verebilme hazırlık seviyesine ve zarar verebilme kapasitesine sahip olması gerekir. İkinci olarak ise ortada zarar verme niyetini ortaya koyan bir delil bulunması gerekir⁸⁰.

ABD doktrininde ise düşmanca hareket “Birleşik Devletlere, Birleşik Devletler silahlı kuvvetlerine veya belirlenmiş diğer kişi ve mallara karşı gerçekleşmesi yakın (ve fakat muhakkak) bir kuvvet kullanılması tehditidir⁸¹. Düşmanca niyet aynı zamanda doğrudan Birleşik Devletler silahlı kuvvetlerinin görev ve/veya vazifelerini, Birleşik Devletler personelinin veya hayati öneme haiz Birleşik Devletler mallarının toparlanmasını engellemek veya zorlaştırmak için kuvvet kullanılması tehditini de içerir.” ABD doktrinine 2005 yılında yapılan değişiklikle düşmanca niyeti oluşturan yakın kuvvet kullanma tehdidi tanımlanırken yakın tehditin münhasıran “hemen”⁸² ve “anlılık”⁸³ meydana gelebilecek bir tehdit demek olmadığı açıklaması eklenmiştir. Meriam’a göre bu değişiklikle ABD önleyici meşru müdafaa hakkına ilişkin doğal hukuk yaklaşımından uzaklaşmış, hem de kendi iç hukuku dışına çıkmıştır⁸⁴.

Tüm bu tanımlardan hareketle düşmanca niyeti gerçekleşmesi yakın (ve fakat muhakkak) düşmanca hareket tehdidi şeklinde tanımlanmak mümkündür⁸⁵. Meşru müdafaa hakkını tetikleyebilmesi için düşmanca niyetin sergileniyor/gösteriliyor olması gerekir⁸⁶. Düşmanca niyet sergilenip sergilenmediğinin

⁸⁰ *NATO Legal Deskbook*, s.255.

⁸¹ Threat of imminent use of force

⁸² *Immediate*.

⁸³ *Instantaneous*.

⁸⁴ Konuya ilişkin detaylı ve kapsamlı bir inceleme için bkz. Maj. John J. MERIAM, *Natural Law and Self-Defense*, *Military Law Review*, Vol. 206, 2010, s. 72-76.

⁸⁵ *Sanremo Handbook on Rules of Engagement*, s. 82

⁸⁶ *Demonstrated hostile intent*.

tespiti için değerlendirme yapıldığı anda değerlendirmeyi yapacak kişilerin elinin altındaki tüm bilgi ve şartların değerlendirilmesi gerekir⁸⁷. Değerlendirme sonucunda da meşru müdafaa hakkı kapsamında karşılık verecek kişide saldırı veya kuvvet kullanılma durumunun yakın (ve fakat muhakkak) olduğuna dair makul bir algının oluşmuş olması gerekir⁸⁸. Karşınızdaki kişi veya unsurların belirli tipteki davranışları ve/veya hareketleri düşmanca niyet gösterdiğinin belirtisi olarak kabul edilebilir⁸⁹. Düşmanca niyet gösterildiği iddiasıyla meşru müdafaa hakkına başvuracak kişi veya unsurlar, uyarı ateşi gibi bazı ön alıcı eylemler ile düşmanca niyeti açığa çıkarabilirler⁹⁰.

Fiili bir saldırı olmaksızın düşmanca hareket ve/veya düşmanca niyet gösterildiği hallerde meşru müdafaa hakkının kullanılması önleyici meşru müdafaa hakkı olarak da adlandırılmaktadır. Önleyici meşru müdafaa hakkını tanıyan ülkelerin bazılarında bu hak mutlak bir hak olarak kabul edilmemekte ve hakkın kullanımına sınırlamalar getirilmesine izin verilmektedir⁹¹.

⁸⁷ Bu değerlendirme yapılırken birlikler hareket alanındaki muhtemel tehdit derecesine ilişkin ellerindeki istihbarat, politik ve askeri faktörler, belirti ve uyarılar ve diğer her türlü bilgiyi dikkate almalı ve en iyi muhakeme yeteneklerini kullanmalıdırlar. Silahların doğrultulması veya nişan alınması, saldırı düzeni alınması, ateş serbest menziline girme, radar veya laser noktalayıcı ile aydınlatma, hedef bilgilerinin aktarılması/gönderilmesi, deniz mayınlarının döşenmesi veya döşeme hazırlıklarının yapılması düşmanca niyet belirtilerine örnek olarak verilebilir. Zaman ve şartların imkan verdiği ölçüde düşmanca niyetin açığa çıkarılması ve kesin olarak tespiti için bazı proaktif tedbirler alınabilir. *Sanremo Handbook on Rules of Engagement*, s. 22-23.

⁸⁸ *Sanremo Handbook on Rules of Engagement*, s. 22. Aynı mahiyette bkz. *CFJP-5.1, Use of Force for CF Operations*, s. 1-8.

⁸⁹ Mesela bir kontrol noktasına doğru hızla yaklaşan bir araç uyarı ateşine rağmen yavaşlamıyor, aksine hızını arttırıp kontrol noktasına doğru geliyorsa düşmanca niyet açığa çıkmış olur. Diğer ön alıcı eylemlere örnek olarak; soru yöneltmek, sözlü uyarı, görsel işaretler, sesli işaretler, fiziki engeller, saldırı pozisyonunu muhafaza edip etmediğini anlamak için hızın ve istikametini değiştirilmesi ve ateş kontrol radarı ile aydınlatma sayılabilir. *Sanremo Handbook on Rules of Engagement*, s. 22-23. Aynı mahiyette bkz. *CFJP-5.1, Use of Force for CF Operations*, s. 1-8.

⁹⁰ *Sanremo Handbook on Rules of Engagement*, s. 22-23. Aynı mahiyette bkz. *CFJP-5.1, Use of Force for CF Operations*, s. 1-8.

⁹¹ *Sanremo Handbook on Rules of Engagement*, s. 22.

3. Meşru Müdafaa Hakkının Kullanılmasında Gereklilik ve Orantılılık Prensipleri

Meşru müdafaa kapsamında kuvvet kullanmak söz konusu olduğunda gereklilik ve orantılılık prensiplerinin kullanılacak kuvvetin kapsamını belirleyeceği yukarıda ifade edilmişti. Gereklilik ve orantılılık prensiplerinden ne anlaşılmalıdır? Gereklilik prensibinden kuvvet kullanmanın son seçenek olması anlaşılmalıdır. Bu aşamaya geçebilmek için ya uyarı gibi elde mevcut diğer seçenekler tüketilmeli ya da bu seçenekler mevcut olmamalı veya bu seçeneklere başvurmanın baştan etkili olmayacağı kanaatine ulaşılmalıdır⁹². Orantılılık prensibinden ise meşru müdafaa kapsamında kullanılacak kuvvetin algılanan tehdit ile orantılı olmasının temini için yoğunluk ve süre olarak sınırlı olacak şekilde, yani durumun gerektirdiği en az kuvvetin kullanılması anlaşılmalıdır⁹³. Orantılılıktan meşru müdafaa hakkının kullanılmasına neden olan kuvvet kullanma derecesi ile aynı derecede kuvvet kullanılması anlaşılmamaktadır. Kullanılacak kuvvet bunun ötesine geçebilir ancak kullanılacak kuvvet saldırıyı bertaraf için gerekenden fazla da olmamalıdır⁹⁴. Meşru müdafaa kapsamında kuvvet kullanılmasının amacı saldırıyı bertaraf edip, halihazırda artmış olan gerilimi düşürmektir⁹⁵.

IV. Angajman Kuralları Kavramının Kapsamı

Yukarıda angajman kuralları kavramının çeşitli tanımlarını verdik ve tanımında geçen unsurları saydık. İlâveten bu kavram ile yakından ilişkili uluslararası hukuktaki kuvvet kullanmaya ilişkin düzenlemeler ile kişilerin meşru müdafaa hakkının kullanımı ile meşru müdafaa hakkı kapsamında kuvvet kullanma arasındaki ilişkiyi inceledik. Bu başlık altında ise angajman kurallarının amacını ve kapsamını ortaya koyabilmek için angajman kurallarının ne olduğunu, ne olmadığını ve angajman kuralları ile ilgili genel prensipleri inceleyeceğiz.

⁹² *NATO Legal Deskbook*, s. 256.

⁹³ *NATO Legal Deskbook*, s. 256.

⁹⁴ *Operational Law Handbook*, s. A-3.

⁹⁵ *Operational Law Handbook*, s. A-3.

A. Angajman Kuralları Politik Merciiilerin Silahlı Güçlerine Yönelik Kurallarıdır

Bir ülkenin milli politikası ve gücünün bir unsuru ve uygulama aracı o ülkenin silahlı kuvvetleridir⁹⁶. Silahlı kuvvetlerin ne tür ve ne dereceye kadar kuvvete başvurmasına müsaade edildiği meselesi demokrasilerde silahlı kuvvetlerin sivil kontrolünün sağlanmasının önemli ayaklarından biri olarak kabul edilmektedir⁹⁷. Bu kontrol kuvvet kullanımı da dahil olmak üzere silahlı gücün kullanımının kontrol altına alınmasını sağlayan angajman kuralları mekanizması ile sağlanır⁹⁸.

Silahlı güç üzerindeki kontrolü sağlayacak olan, ilgili ülke veya organizasyonu yöneten ve silahlı kuvvetlere direktif verme yetkisine sahip olan politik merciiilerdir. Merciiinin kim olduğu ilgili ülkenin kanunları veya organizasyonun kurucu anlaşmaları - ki bu da üye devletlerin iradelerini yansıtmaktadır - ile belirlenmektedir. Bu yetkiler çoğunlukla ülkelerin savunma bakanlıkları kanalıyla, silahlı kuvvetlerin başkomutanlık makamını temsil eden makam veya onun yetkilendirdiği kişiler tarafından kullanılmaktadır. Bu ABD için Başkan ve Savunma Bakanı⁹⁹ iken Kanada için Kanada Hükümetidir¹⁰⁰.

Uluslararası bir örgüt söz konusu olduğunda ise durum biraz karmaşık bir hal alabilmektedir. NATO için en üst politik organ üye ülkelerin birer temsilci ile temsil edildiği ve üyelerin eşit oy hakkına sahip olduğu Kuzey Atlantik Konseyidir¹⁰¹. Kuzey Atlantik Konseyi askeri karargahlar tarafından hazırlanıp onay için kendisine gönderilen angajman kurallarına son halini vererek hareket planı ile birlikte onaylar ve yetkilendirme mesajı ile yayımlar¹⁰².

BM Örgütü kapsamında angajman kurallarının politik kontrolü mekanizması BM'nin yapısı nedeniyle biraz farklılık arz etmektedir¹⁰³. BM Örgütünde

⁹⁶ *CFJP-5.1, Use of Force for CF Operations*, s. 1-1. Kanada milli çıkarlarının angajman kurallarına etkisine ilişkin kapsamlı bir çalışma için bkz. CLANCY, s. 24-35.

⁹⁷ CLANCY, s.1.

⁹⁸ *Sanremo Handbook on Rules of Engagement*, s. ii.; NATO Legal Deskbook, s. 254.

⁹⁹ *JP 1-04: Legal Support to Military Operations*, s. II-7; GRUNAWALT, s. 245-246, özellikle dn. 2 ve 6.

¹⁰⁰ *CFJP-5.1, Use of Force for CF Operations*, s. 1-1.

¹⁰¹ *NATO Legal Deskbook*, s. 34-35.

¹⁰² *NATO Legal Deskbook*, s. 257.

¹⁰³ BM Barışı Koruma Harekatlarının komuta ve kontrol sistemine ilişkin olarak bkz. *Authority, Command and Control in UN Peacekeeping Operations*, Policy, Ref. 2008.4, United

Kuzey Atlantik Konseyi benzeri yapı tüm üyelerin temsil edildiği organ olan Genel Kuruldur. Ancak Genel Kurulun yetkileri Kuzey Atlantik Konseyi kadar geniş değildir. Kuvvet kullanmaya ilişkin yetkilendirmeler BM Güvenlik Konseyinin münhasır yetkisi içindedir. Ancak BM liderliğindeki barışı koruma hareketlerinin kontrolü ne Genel Kurul ne de BM Güvenlik Konseyince yerine getirilmektedir. Bu iş BM Genel Sekreterinin bir yardımcısı tarafından yönetilen Barışı Koruma Harekatları Departmanı¹⁰⁴ tarafından yürütülmektedir.¹⁰⁵ Günümüzde BM Barışı Koruma Harekatlarının angajman kuralları BM Angajman Kuralları Geliştirme Kılavuzu doğrultusunda¹⁰⁶ Barışı Koruma Harekatları Departmanınca belirlenmektedir¹⁰⁷. BM angaj-

Nations Department of Peacekeeping Operations-Department of Field Support, February 2008, s. 5-6, belgeye internetten erişim için bkz. <http://www.peacekeepingbestpractices.unlb.org/PBPS/Library/Authority,%20Command%20and%20Control%20in%20UN%20PKOs%20FINAL%20SIGNED%2015%20Feb%2008.pdf> (31 Ocak 2013).

¹⁰⁴ *Department of Peacekeeping Operations*.

¹⁰⁵ Bu birimin görevi BM'nin yürüttüğü tüm Barışı Koruma Harekatlarına politik ve idari emir ve talimatlar vermek, ayrıca Güvenlik Konseyi, Barışı Koruma Harekatlarına birlik ve mali destek sağlayan ülkeler ve çatışma veya uyuşmazlığın tarafları arasında Güvenlik Konseyinin konuya ilişkin kararlarının uygulanmasının teminine yönelik irtibatı tesis etmektir. Birimin tarihsel kökleri ilk BM Barışı Koruma Harekatının oluşturulduğu 1948 yılına kadar uzanır. UN Truce Supervision Organization (UNTSO) ve Military Observer Group in India and Pakistan (UNMOGIP) orjinal adıyla geçen askeri gözlemcilik görevleri bu görevlerdir. 1980'lerin sonlarına kadar barışı koruma hareketleri BM Özel Politik İlişkiler Ofisi tarafından yönetilmiştir. Boutros Boutros-Ghali BM Genel Sekreterliği görevine başladıktan sonra 1992 yılında Barışı Destekleme Harekatı Departmanı resmi olarak oluşturulmuştur. Birim şu anda BM Genel Sekreter Yardımcılığı olarak kuruluştaki yer almaktadır. Daha detaylı bilgi Birimin resmi internet sitesinden temin edilebilir. Bknz. <http://www.un.org/en/peacekeeping/about/dpko/> (03 Ocak 2013).

¹⁰⁶ Bu kılavuz angajman kurallarının belirlenme ve yazım sürecini hızlandırabilmek için ihtiyaç duyulan model angajman kurallarının belirlenmesi için bir Komisyon kurulmuş, hazırlanan taslağın resmi olarak kabulünün gecikmesi üzerine de, taslak BM Genel Sekreterinin onayıyla Aralık 2001 tarihinden itibaren Barışı Koruma Harekatları Departmanınca angajman kurallarının belirlenmesinde kullanılmaya başlanmıştır. Genel Sekreterliğin 1998 yılında oluşturduğu Barışı Koruma Harekatları Departmanı ve Hukuk İşleri temsilcilerini de bünyesinde bulunduran 3 kişilik Komisyonun hazırladığı taslak Şubat 2001 tarihinde tüm üye ülkelere görüşlerini bildirmeleri için gönderilmiştir. 21 üye devlet ile Kızılhaç Komitesinden 320 farklı konuda görüş bildirilmiştir. Bunun üzerine Barışı Koruma Harekatları Departmanı çalışmayı öneriler doğrultusunda gözden geçirmek üzere yeni bir komisyon kurmuştur. FINDLAY, s. 347.

¹⁰⁷ *Guidelines for the Development of Rules of Engagement (ROE) for United Nations Peacekeeping Operations*. Kılavuz gizlilik derecesine sahip olmakla birlikte, Findlay,

man kuralları belirlendikten sonra, NATO'nun aksine, hareketin karar ve yetkilendirme makamı olan BM Güvenlik Konseyinin önüne tekrar gelmez. Hatta BM Genel Sekreterinin onayı bile gerekmez. Sadece BM Barışı Koruma Harekatları Departmanının başındaki Genel Sekreter Yardımcısınınca onaylanarak yürürlüğe girer¹⁰⁸.

B. Politik, Hukuki ve Askeri Gereklere Faktörlerinin Keşisim Kümesi Olarak Angajman Kuralları

Angajman kuralları belirlenirken kuralları koyan ülkeler veya örgütlerin mevzuatlarına göre farklılıklar göstermekle birlikte en az üç temel faktörün angajman kurallarının belirlenmesinde etkili olduğu görülmektedir. Bazı ülkeler bu faktörleri angajman kurallarının amacı olarak da adlandırmaktadırlar. Bunlar politik, hukuki ve askeri (harekata ilişkin) faktörlerdir¹⁰⁹. Sırasıyla faktörleri açıklayalım.

1. Politik Faktörler

Yukarıda angajman kurallarının politik merciiilerin silahlı kuvvetlerin kuvvet kullanmasını kontrol altında tutabilmesi, onu sınırlayabilmesi için bir mekanizma olduğu ifade edilmişti. Ülkelerin politikalarının ülkelerin hükümetlerince belirlenmesi demokrasilerin bir gereğidir. Aynı şekilde uluslararası örgütler için de üye ülkelerin diplomatik temsilcilerinden oluşan politik karar alma organları bulunmaktadır. Ülke veya uluslararası örgüt politikalarının angajman

kitabında kapsamına ilişkin bilgiler vermektedir. Findlay, kılavuzun angajman kurallarının kaleme alınması, onaylanması ve uygulanmasına ilişkin bilgiler verdiğini, ayrıca numaralanmış angajman kurallarının bulunduğu bir hazır liste sunduğunu ifade etmekte ve hatta bu listeyi Lahika 3 olarak kitabında vermektedir. FINDLAY, s. 348. Watson'un çalışmasından bu dokümandan önce Kasım 1998 tarihli *Directive for the Development of United Nations Rules of Engagement* isimli başka bir öncü dokümanın olduğu anlaşılıyor. Yazar direktifin "BM Hizmete Özel" gizlilik derecesine sahip olduğundan doğrudan ulaşılamayacağını ve hükümlerine atıfta bulunulamayacağını ifade etmektedir. WATSON, s. 174, dn. 69.

¹⁰⁸ FINDLAY, s. 348, 374.

¹⁰⁹ Kanada doktrinini ABD'den farklı olarak diplomatik mülahazaları bir faktör olarak ayrıca eklemiştir. Buna göre uluslararası hareketler sırasında ve özellikle müşterek hareketler sırasında genel askeri hedefler ve kuvvet kullanma ittifakın veya koalisyonun ortak hedeflerinden etkileneyecektir. Bu diplomatik mülahazalar nihayetinde meşru kuvvet kullanmayı sınırlayabilir veya müstakil bir Kanada hareketinde müsaade edilebilecek kuvvet kullanma derecesinden daha üst derecede bir kuvvet kullanmaya izin verebilir. *CFJP-5.1, Use of Force for CF Operations*, s. 2-3, 2-4.

kurallarının belirlenmesinde önemli bir etkisi vardır. Bu da yukarıda belirtildiği üzere angajman kurallarının onay sürecine politik merciilerin dahil olması ile sağlanır. Angajman kurallarının bu yönü hareket alanındaki birliklere emir ve komuta eden komutanların politik merciilerle irtibatı olamasa bile alacakları kararların politik merciilerce belirlenen politikalar ve hedeflerle uyumlu olmasını güvence altına alır¹¹⁰. Bu kapsamda politik karar alıcılar hareketin belirli coğrafi sınırların dışına çıkmasını, bazı yerlerin veya kişilerin hedef seçilmesini veya belirli silah sistemlerin kullanılmasını yasaklayabilir¹¹¹. Veya bazen bir hedefin vurulması söz konusu olduğunda politik nedenlerle muhtemel sivil yaralanmalar veya askeri hedef teşkil etmeyen yerlere verilebilecek muhtemel zararlar gözönünde bulundurularak silahlı çatışma hukuku kurallarının öngördüğünün daha da altında kriterler belirlenebilir veya askeri unsurların emniyet asayiş görevini icra etmesine izin verilmeyebilir¹¹². Bu tür sınırlamaların amacı harekate ilişkin uluslararası kamuoyunun desteğini kazanmak veya devam ettirmek olabileceği gibi çatışmanın genişlemesini engellemek veya gerilimin tırmandırılmasının önüne geçmek de olabilir¹¹³. Bir başka ifadeyle taktik seviyedeki kısmi askeri başarı, daha önemli etkileri olabilecek politik arenadaki daha büyük çıkarlara feda edilebilir.

2. Hukuki Faktörler

Angajman kurallarının en genel çerçevesini hukuk kuralları belirlemektedir. Bu hukuk kuralları ülkenin iç hukuk kuralları ile kendini bağladığı uluslararası hukuk kurallarıdır¹¹⁴. Uluslararası hukuk kuralları denince de silahlı çatışmaların yürütülmesine ilişkin olarak silahlı çatışma hukuku ve uluslararası insan hakları hukukunun silahlı çatışmalara uygulanabilecek olan hükümleri anlaşılmalıdır. Bunlara kuvvet kullanmaya ilişkin yasak ve istisnaların düzenlendiği BM Şartı hükümleri ile bu kapsamda yetki kullanan Güvenlik Konseyi ve BM Genel Kurulu Kararlarını -bu kapsamda

¹¹⁰ *Operational Law Handbook*, s. 86. Benzer mahiyette ROCHE, s. 868. Roche, politik amacı savaş sırasında veya ani gelişen bir durumda Washington ile hareket alanındaki komutanlar arasında irtibat imkanının bulunmadığı durumlarda milli politikaların izlendiğini güvence altına almaya yarayan bir tedbir olarak tanımlamaktadır.

¹¹¹ *Operational Law Handbook*, s. 86.

¹¹² *Sanremo Handbook on Rules of Engagement*, s. 2.

¹¹³ *Operational Law Handbook*, s. 86.

¹¹⁴ *Operational Law Handbook*, s. 86; *CFJP-5.1, Use of Force for CF Operations*, s. 2-5; *Sanremo Handbook on Rules of Engagement*, s. 2

yapılan yetkilendirme ve görev tanımları da dahil olmak üzere- da içine alacak şekilde BM hukuku anlaşılmalıdır¹¹⁵. Angajman kurallarının belirlenmesinde bu kuralların çerçevesi belirleyicidir. Politik merciler kendi hukukunu ihlal eder nitelikte bir angajman kuralı belirleyemez¹¹⁶. Hukuka aykırı bir angajman kuralının yetkili makamlarca onaylanmış olması ona bir hukukilik de sağlamaz¹¹⁷. Zira onay yetkisine sahip siyasi organlar da kendi hukukuyla bağlıdır.

NATO gibi uluslararası bir örgüt kapsamında icra edilen bir hareket sözkonusu olduğunda da angajman kurallarının örgütün siyasi karar organınca onaylanmış olması o kurala bir hukukilik sağlamaz. Katılımcı ülke açısından var ise uluslararası hukuka veya iç hukuka aykırılık hali devam eder. Katılımcı ülke silahlı kuvvetleri kendi iç hukukunu ihlal eder nitelikte bir angajman kuralını uygulamak zorunda değildir. Böyle bir durumda katılımcı ülke sözkonusu angajman kurallarına çekince bildirir ve kendi hukukuna aykırı angajman kuralının gerektirdiği hareketleri icra etmez¹¹⁸.

Bununla birlikte angajman kuralları politik ve askeri mülahazalar ile esasen hukuka uygun olan bir kuvvet kullanma halini sınırlayabilir¹¹⁹. Angajman kurallarının izin vermemesi bir kuvvet kullanma şeklini kendiliğinden hukuka aykırı hale getirmez. Fakat bunlara aykırı hareketler ceza veya disiplin soruşturmasını gerektiren eylemler teşkil edebilir¹²⁰. Zira angajman kuralları bazı ülkeler için silahlı kuvvetlere yol gösterici nitelikte bir döküman iken bazı ülkeler için hukuka uygun emirlerdir.¹²¹

¹¹⁵ *Operational Law Handbook*, s. 86; *CFJP-5.1, Use of Force for CF Operations*, s. 2-5; *Sanremo Handbook on Rules of Engagement*, s. 2

¹¹⁶ *Sanremo Handbook on Rules of Engagement*, s. 6.

¹¹⁷ *Sanremo Handbook on Rules of Engagement*, s. 6.

¹¹⁸ *NATO Legal Deskbook*, s. 261. Mesela Kabil/Afganistan'da konuşlu Uluslararası Güvenlik ve Yardım Kuvveti hareketi için belirli kısıtlamalar koymuştur. Bu kapsamda Türk birlikleri sorumluluk sahası dışında (ki bu sadece Kabil merkez bölgesidir) ve mayın temizleme, terörle mücadele, uyuşturucuyla mücadele faaliyetlerinde kullanılmamaktadır. Türk Silahlı Kuvvetlerinin Barışı Destekleme Harekatlarına Katkıları, Türk Silahlı Kuvvetleri Genel Kurmay Başkanlığı, http://www.tsk.tr/4_uluslararası_iliskiler/4_1_turkiyenin_barisi_destekleme_harekatına_katkilari/konular/turk_silahl%C4%B1_kuvvetlerinin_barisi_destekleme_harekatına_katkilari.htm (08 Şubat 2013)

¹¹⁹ *Operational Law Handbook*, s. 86.

¹²⁰ Bknz. Aşağıda "C-4" başlığı.

¹²¹ *Sanremo Handbook on Rules of Engagement*, s.1. Mesala ABD ve Avustralya için angajman kuralları birer emir iken, Kanada ve Yeni Zelanda için ise sadece kılavuzdur.

3. Askeri Gereklere Faktörü

Angajman kuralları askeri gücün kullanımına ilişkin sınırlamalar getirir veya silahlı kuvvetin kullanım esaslarına ilişkin izinleri içerir. Roche, bu durumu hareket alanındaki komutanın kendisine tahsis edilmiş bulunan silahlı gücü/ birliklerini kendisine verilen görevi başarabilecek şekilde kullanma özgürlüğüne konulan sınırlamalar veya bu özgürlüğün üst sınırının belirlenmesi olarak ifade etmektedir¹²². Angajman kuralları sınırlamalar içermekle birlikte bu kuralların amacı askeri hareketin başarısıdır. Angajman kuralları görevi başarmak için yeterli seviyede yetkiyi sağlamalıdır. Harekatın başarısızlıkla sonuçlanması durumunda veya bazı can kayıpları söz konusu olduğunda ilk suçlanacak olan da angajman kuralları olacaktır. Angajman kurallarının hareket alanında görev yapan askerlerin elini kolunu bağladığı söylenecektir¹²³. Bu nedenle belirlenecek angajman kuralları hareketin başarısını güvence altına alacak esnekliği silahlı unsurlara tanımalıdır¹²⁴. İç hukuka ve uluslararası hukuka uygun olmasına rağmen politik gerekçelerle bir kuvvet kullanma yetkisinde sınırlamaya gidilirken, görevin başarılmaması amacı ile getirilen sınırlamalara gerekçe teşkil edecek olan politik mülahazalar arasındaki dengenin iyi kurulması gerekir.

Çok uluslu bir harekatta bu dengenin sağlanması daha da önemlidir. Çünkü ülkeler bu tür barışı destekleme hareketlarına gönüllülük esasına göre katkıda bulunmaktadırlar. BM Güvenlik Konseyinin verdiği yetkinin kapsamının ve hareket için belirlenecek angajman kurallarının harekate katılacak unsurlar için tehlike teşkil edecek şekilde sınırlı olması başarısızlık riski taşıyacağından ülkeler kendi kamuoylarına karşı zor bir duruma düşmekten çekinerek hareketlere katılmakta tereddüt gösterebileceklerdir.

FINDLAY, s. 2-4.

¹²² ROCHE, s. 868.

¹²³ Senatör Barry Goldwater'ın Vietnam Savaşı sırasında ABD birliklerine getirilen sınırlamalara yönelik eleştirileri ile Beyrut Havaalanında ABD Deniz Piyadelerine yönelik saldırı ile ilgili eleştiriler için bkz. SEIFERT, s. 859-860.

¹²⁴ ROCHE, s. 868. Ancak yukarıda da belirtildiği gibi askeri hareketin başarıya ulaşması herşeye rağmen olmamalıdır. Devletler kendi iç hukuk hükümlerini ve uluslararası anlaşmalarla kendini bağladıkları yükümlülüklerini gözardı etmek pahasına bu başarıyı elde edemezler.

C. Angajman Kuralları ile İlgili Önemli Prensipler

1. Angajman Kurallarının Bilinmesi ve Anlaşılması Sağlanmalıdır

Angajman kurallarının harekate katılan tüm askerlerce özümsemesinin sağlanması bir komutan sorumluluğudur. Bu sorumluluğun bir gereği olarak önce angajman kurallarının en alt seviyedeki tek ere kadar ulaşması sağlanmalıdır. Bu da angajman kurallarının yayımlanması ile olur. Yayımlama şekli ve usulü ülkeden ülkeye veya organizasyona göre farklılık gösterebilir¹²⁵. Angajman kuralları hareketin en alt noktasında bulunan er/erbaş rütbedesindeki askerlerin anlayabilecekleri en basit şekilde onlara ulaşmalı, eğitim ile anlaşılıp özümsemesi sağlanmalıdır¹²⁶. Farklı adlarla anılsa da¹²⁷ yaygın uygulama kolayca taşınabilen ve her zaman bakılıp, okunabilen küçük cep kartları şeklinde yayımlamaktır.

2. Angajman Kurallarının Onaylanmış Olması Sınırlamasız Olarak Uygulanacağı Anlamına Gelmez

Angajman kurallarının askeri hiyerarşi zincirinin son halkası ve en uçtaki uygulayıcısı da olan er seviyesine kadar yayımlanma sürecinde vurgulanması gereken diğer bir husus yetkili merci tarafından onaylanmış olmalarının sınırsız olarak uygulanacağı anlamına gelmemesidir. Şöyle ki en yukarıdan başlayarak her seviyedeki komutanlar angajman kurallarını ast birliklerine yayımlar iken bazı yetkilerin kullanımını kendi seviyesinde veya kendi seviyesinin altında başka bir komutanlık seviyesinde tutabilir.

¹²⁵ Mesela NATO uygulamasında Kuzey Atlantik Konseyince onaylanan angajman kuralları Angajman Kuralları Yetkilendirme mesajı (*ROE Authorization Message-ROEAUTH*) olarak Müttefik Operasyonel Yüksek Komutanlığına (Allied Command Operations-ACO) gönderilir. Bu kademedен başlamak üzere her bir ast birlik komutanı harekate ilişkin yetkilendirilen angajman kurallarını bir uygulama Angajman Kuralları Uygulama Mesajı (*ROE Implementation Message-ROEIMP*) ile bir ast birliğe yayımlar. *NATO Legal Deskbook*, s. 260-261.

¹²⁶ Angajman kurallarının eğitime yönelik örnek durumlar için bkz. *Rules of Engagement (ROE) Handbook for Judge Advocates*, s. E-1-112. Ayrıca bkz. MARTINS, b.a.

¹²⁷ NATO “*ROE Pocket Card*”, BM “*ROE aide-memoire (Blue Card)*”, ABD “*Pocket card*” veya “*ROE Card*” ve Kanada ise “*soldier’s card*” tabirini kullanmaktadır. *NATO Legal Deskbook*, s. 262; *Rules of Engagement (ROE) Handbook for Judge Advocates*, s. C-1; FINDLAY, a.g.e., s. 349; *CFJP-5.1, Use of Force for CF Operations*, s. 2-10. Değişik cep kartı örnekleri için ayrıca bkz. *Rules of Engagement (ROE) Handbook for Judge Advocates*, s. C-1/52.

Mesela Kuzey Atlantik Konseyince onaylanarak yürürlüğe giren angajman kuralları söz konusu hareket için kullanılmasına izin verilen kuvvetin en üst noktasını belirler, yani tavanını oluşturur¹²⁸. Ancak stratejik komutanlık¹²⁹ veya operasyonel komutanlıklar¹³⁰ veya her seviyedeki taktik komutanlıklar onaylanmış yetkilerin bazılarının kullanımı için tekrar kendilerinden onay alınmasını isteyebilirler. Veya bazı yetkileri kullanılabilecek kendi altındaki komutanlık seviyelerini belirleyebilirler. Bu özellikle hareketin amacına zarar verebilecek ve politik yansımaları olabilecek alanlar için söz konusu olur. Barışı destekleme hareketlerinde tutuklama yetkisinin kullanılması buna bir örnek olarak verilebilir¹³¹. Ancak bir üst komutanlık bir angajman kuralının kullanım yetkisine bu şekilde sınırlamalar getirdiğinde durumu üst komutanlığa bildirmelidir¹³². Zira angajman kurallarının nihai amacı görevin başarılmasıdır. Her bir sınırlama da görevin başarılmasını zorlaştırabileceğinden, üst komutanlığın sınırlamalardan haberdar edilmesi gerekir.

3. Angajman Kuralları Değişmez Kurallar Değildirler

Angajman kuralları hareketlerin en başında belirlenen ve sonuna kadar değişmeden kalan kurallar değildir. Angajman kuralları yaşayan bir süreçtir ve öyle de olmalıdır. Angajman kurallarının hareketin fiili icrası aşamasında da hareket ihtiyaçları açısından belirlenmesinden sorumlu merciiler tarafından sürekli bir incelemeye ve değerlendirmeye tabi tutulmalıdır¹³³. Çünkü askeri güç kullanmanın nihai amacı görevin başarılmasıdır. İcra aşamasında ortaya çıkan angajman kuralları ihtiyaçları üst karargaha bir talep mesajı ile gön-

¹²⁸ *NATO Legal Deskbook*, s. 260-261.

¹²⁹ *Alied Command Operations* veya *Allied Command Transformation* iki stratejik seviye komutanlıklardır. Detaylı bilgi için bkz. NATO Military Command Structure, http://www.manw.nato.int/page_structure.aspx (07 Ocak 2013).

¹³⁰ Brunsum, Napoli ve Lizbon'da konuşlu karargahlar üç operasyonel seviye NATO komutanlıklarıdır. Detaylı bilgi için bkz. Headquarters Allied Joint Force Command Brunssum, <http://www.jfcbs.nato.int/jfcbrunssum.aspx> (07 Ocak 2013).

¹³¹ Şöyleki angajman kuralları tutuklama yetkisinin kullanımını daha üst komutanlıkça tugay veya alay komutanı gibi üst rütbeli bir komutan seviyesinde tutulabilir. Bu durumda tugay veya alay komutanı bu yetkiyi daha alt seviyedeki komutanlara devredemez. Hal böyle olunca takım komutanı seviyesindeki bir birlik komutanı tutuklanmayı gerektiren bir durum ile karşı karşıya kaldığında emir ve komuta zinciri içinde tugay veya alay komutanına ulaşır ve tutuklamak kararını bu makam verir.

¹³² *CFJP-5.1, Use of Force for CF Operations*, s. 2-9.

¹³³ *Sanremo Handbook on Rules of Engagement*, s. 7.

derilir¹³⁴. Bu şekilde onay makamına ulaşan talepler onaylanır ise yürürlüğe girer ve uygulanabilir. Yani talep edilen yeni bir angajman kuralına dayanarak hareket icrası onay alınmasına bağlıdır. Bununla birlikte hareketin temposu içinde politik makamlara ulaşip böyle bir yetki almak her zaman mümkün olmayabilir. Bu nedenle de hareketin planlama aşamasında angajman kurallarının hareket ihtiyaçlarının en kötü hal senaryosunun gereklerini de karşılayacak şekilde belirlenmesi ve yetkilendirilmenin sağlanması gerekir.

4. Angajman Kurallarına Aykırı Davranışlar Yaptırımla Karşılaşabilir

Angajman kurallarının ihlali iki şekilde olabilir. Bunlardan birincisi angajman kurallarının yasaklamasına veya izin vermemesine rağmen bir kuvvet kullanılmış olabilir. İkinci halde ise angajman kurallarının kuvvet kullanmayı gerektirdiği bir halde kuvvet kullanmama söz konusu olabilir. Angajman kurallarına aykırı hareket edilmesi halinde karşılık yaptırımın ne olacağı söz konusu ülkenin angajman kurallarına bakışına göre farklılık gösterecektir. Ancak ister çok uluslu bir hareket olsun, ister bir ülkenin tek başına icra ettiği bir hareket olsun her halükarda ihlal soruşturması ihlali yapan askeri birliğin ülkesi yetkililerince yapılacaktır. Angajman kurallarını hukuka uygun emirler olarak kabul eden ülkelerde bu kurallara aykırı hareket ceza soruşturmasını veya en azından disiplin soruşturmasını gerektirecektir. Mesela ABD uygulamasında böyle bir aykırılık askeri mahkemede yargılanmayı gerektiren eylemdir¹³⁵.

D. Angajman Kurallarının Yorumlanması

Angajman kurallarının yorumlanmasında en önemli faktör yazım biçimidir. Yazım biçimini de genellikle icra edilen hareketin niteliğine göre değişmektedir¹³⁶. Şöyle ki; bir savaş durum söz konusu olduğunda karşı devletin silahlı kuvvetlerinin savaşı hale getirilmesi için -savaş hukuku kurallarına aykırı olmamak kaydıyla- her türlü askeri hedefe karşı tam bir kuvvet kullanma yetkisi genel kuraldır. Askeri hedeflere karşı düşmanca harekette bulunuyor veya bulunmak üzere olması, düşmanca niyet ortaya koyması gibi nedenler aranmaksızın imhaya yönelik olarak kuvvet kullanı-

¹³⁴ *Sanremo Handbook on Rules of Engagement*, s. 65.

¹³⁵ Bu hususta detaylı bir inceleme için bkz. WOLUSKY, s. 91-118.

¹³⁶ Bu nedenle de hareket planlamasının en başında icra edilecek hareket tipinin doğru bir şekilde ortaya konması angajman kurallarının hareket ihtiyaçlarını karşılayabilecek şekilde belirlenmesi ve doğru biçimde kaleme alınmasını güvence altına alacaktır.

labilir. Savaş tipi bir harekatta kuvvet kullanılmasına izin verilen bu halleri angajman kurallarında tek tek saymak pratik olarak mümkün olmadığından sadece kuvvet kullanılmasına izin verilmeyen haller, yani kuvvet kullanma yasakları angajman kurallarında yer alır. Bu tip angajman kuralları kısıtlayıcı tarz angajman kuralları (*restrictive rules of engagement*) olarak adlandırılır¹³⁷ ve bizzat yasaklanmamış ise kuvvet kullanmaya izin verildiği kabul edilir¹³⁸. Kısıtlayıcı nitelikte hazırlanmış angajman kuralları daha esneklerdir, zira yasaklanmamış ise kuvvet kullanmak serbesttir.

Savaş dışı hareketlerde -ki barışı destekleme hareketleri de bunun içinde kalır- ise meşru müdafaa hali dışında kuvvet kullanma istisnai bir durumdur. Kuvvet kullanmayı gerektiren bir durumla karşılaşıldığında kuvvet belirli süre için veya özel görevler için kullanılır. Bu tip hareketlerin angajman kuralları kaleme alınırken kuvvet kullanmayı gerektiren istisnai durumlar için kuvvet kullanmaya izin veren özel kurallar tanımlanır. Bu nedenle de bu tip angajman kurallarına ise izin veren tarz angajman kuralları (*permissive rules of engagement*) denir¹³⁹ ve kurallarının izin verdiklerinin dışındaki kuvvet kullanma hallerinin yasaklandığı kabul edilir. Birinci tip angajman kurallarında daha geniş bir kuvvet kullanma yetkisi söz konusu iken, ikincisinde daha sınırlayıcı bir kuvvet kullanma yetkisi söz konusudur.

Angajman kuralları kapsamında kullanılacak kuvvetin derecesi iki şekilde tarif edilebilir. Bazı durumlarda angajman kuralları ölümcül kuvvet de dahil olmak üzere kuvvet kullanmaya cevaz verir¹⁴⁰. Bazı durumlarda ise kullanılmasına izin verilen kuvvet ölümcül kuvveti içermez¹⁴¹. Ancak bir angajman kuralının belirli bir durumda ölümcül derece de dahil olmak üzere kuvvet kullanılmasına izin vermesi, doğrudan ölümcül kuvvete başvurulması gerektiği anlamına gelmez. Temel prensip her zaman için durumun gerektirdiği

¹³⁷ CLANCY, s. 03.

¹³⁸ *Sanremo Handbook on Rules of Engagement*, s.6.

¹³⁹ CLANCY, s. 03.

¹⁴⁰ Rule 57 C: Use of force, *up to and including deadly force*, within (SPECIFY area) to disarm (SPECIFY groups or individuals) is permitted (Kural 57 C: ... (Grup veya kişileri belirle) silahsızlandırmak için ... bölgesi içinde (bölgeyi belirle), ölümcül kuvvet de dahil kuvvet kullanmaya izin verilmiştir, *Sanremo Handbook on Rules of Engagement*, s. 45.

¹⁴¹ Rule 57 B: Use of *non-deadly force* within (SPECIFY area) to disarm (SPECIFY groups or individuals) is permitted (Kural 57 C: ... (Grup veya kişileri belirle) silahsızlandırmak için ... bölgesi içinde (bölgeyi belirle), ölümcül olmayan derecede kuvvet kullanmaya izin verilmiştir). *Sanremo Handbook on Rules of Engagement*, s. 45.

asgari kuvveti kullanmaktadır¹⁴². Ancak bazen durumun gerektirdiği asgari kuvvet ölümcül kuvvet de olabilir. Buna asgari kuvvet prensibi denir¹⁴³.

VII. Sonuç

Angajman kuralları askeri bir harekatta, harekate yer alan unsurlara politik direktifler vermeyi, sınırlamalar getirmeyi mümkün kılan bir mekanizma olarak II. Dünya Savaşı sonrasındaki uygulamalar ile ortaya çıkmış ve yaygın bir uygulama alanı kazanmıştır. Angajman kuralları askeri bir harekate etki eden politik, askeri ve hukuki mülahazaların kesişim kümesi olarak da ifade edilebilir. Angajman kuralları yetkili mercilere silahlı gücün kullanılacağı kuvvetin kapsamını ve derecesinin ne olacağına dair bir yetkilendirme veya kuvvet kullanmanın derecesini belirleme imkanı tanır. Angajman kuralları özellikle bir hareketin her aşamasında taktik seviyedeki birlik komutanlarının politik direktif almaları her zaman mümkün olmadığından bu direktifin en başta birlik komutanlarına verilmesini sağlar. Böylece silahlı kuvvetlerin demokratik kontrolünün sağlanmasını da mümkün kılar.

Angajman kuralları ülkelerin askeri doktrinlerinde değişik şekillerde yer alırlar. Uygulama emirleri, intikal emirleri, hareket planları veya devamlı direktifler bunlardan bazılarıdır. Ancak farklı şekillerde olsalar da hepsinin ortak noktası kuvvet kullanma, askeri kuvvetin coğrafi konuşlandırılması ve yapısı ile belirli özel kabiliyetlerin kullanılmasına dair yetkilendirme ve/veya sınırlandırmalar içermeleridir¹⁴⁴. Angajman kurallarının etkinliği uygulanabilir, anlaşılabilir, taktiksel olarak makul ve hukuki açıdan yeterli olmasına bağlıdır. Dahası etkin angajman kuralları verilen görevin ihtiyaçlarına cevap verebilmeli ve birliğin alacağı inisiyatiflerle de uyumlu olmalıdır¹⁴⁵, iç hukuka ve uluslararası hukuka uygun olmasına rağmen konulacak sınırlamalarda, görevin gerekleri ile getirilen sınırlamalara gerekçe teşkil edecek olan politik mülahazalar arasındaki dengenin gözetilmesi gerekir.

Angajman kuralları ile ilgili tüm yayınlarda da belirtildiği üzere angajman kuralları hiç bir şekilde temel bir hak olan meşru müdafaa hakkını sınırlandıran

¹⁴² *Sanremo Handbook on Rules of Engagement*, s. 7.

¹⁴³ *CFJP-5.1, Use of Force for CF Operations*, s. 1-6.

¹⁴⁴ *Sanremo Handbook on Rules of Engagement*, s.1. Kanada buna bir örnektir. *CFJP-5.1, Use of Force for CF Operations*, s. 2-4.

¹⁴⁵ *FM 27-100, Legal Support to Operations, Headquarters Department of the Army*, s. 8-3.

şekilde yorumlanamaz. Bu nedenle angajman kuralları kapsamında görevin icrasına yönelik kuvvet kullanma ile meşru müdafaa kapsamında kuvvet kullanma arasındaki farkların iyi anlaşılması gerekir. Angajman kuralları görevin icrası kapsamında kuvvet kullanılabilir halleri çok sıkı şartlara bağlasa bile meşru müdafaa hakkını doğuracak mahiyette bir saldırıya maruz kalınması durumunda bu sınırlamalardan sıyrılıp, meşru müdafaa hakkının kullanılmasına esas gereklilik ve orantılılık prensipleri çerçevesinde durumun gerektirdiği oranda kuvvetle saldırıya karşılık verilmesi kişinin ve birlikteki diğer personelin hayatta kalabilmesini temin edecektir.

Angajman kuralları aslında münhasıran ülkelerin kendi egemenlik alanları içinde düzenledikleri konulardır. Uluslararası bir harekatta bile, harekate katılan ülkeler, hareket için onaylanan angajman kurallarının dışına çıkmamak ve daha geniş yetkiler tanımamak kaydıyla, kendi angajman kurallarını yayımlayabilmektedirler. Bu nedenle de Watson'un önerdiği angajman kurallarına ilişkin bir uluslararası konvansiyon şu aşamada gereksiz ve gerçekleşmesi zor bir hedeftir ¹⁴⁶.

¹⁴⁶ Bu konuya ilişkin detaylı tartışma için bkz. WATSON, s. 175-179.

Kaynakça

Kitaplar

- AKSAR, Yusuf; *Teoride ve Uygulamada Uluslararası Hukuk II*, 1. Bası, Ocak 2013.
- ASLAN, Muzaffer Yasin, *Teoride ve Uygulamada Savaş Suçları*, Ankara, 2006, s. 86.
- FINDLAY, Trevor; *The Use of Force in UN Peace Operations*, Oxford University Press, 2002.
- GÜNDÜZ, Aslan; *Milletlerarası Hukuk: Temel Belgeler, Örnek Kararlar*, 5. Bası, Kasım 2003.
- HÄUSSLER, Ulf; *Ensuring and Enforcing Human Security: The Practice of International Peace Missions*, Wolf Legal Publisher, The Netherlands, 2007.
- PAZARCI, Hüseyin; *Uluslararası Hukuk*, Ankara, 2003.
- SHAW, Malcomm N.; *International Law*, Fifth Edition, 2003,

Askeri Yayınlar ve Diğer Basılı Yayınlar

- Australian Defence Force ADDP 06.1 Rules of Engagement*. Canberra: DOD, Australia, 2002.
- CFJP-5.1, Use of Force for CF Operations*, 2008, Chapter II, s. 2.1-2.11, yayına internetten erişim için bkznz. http://www.cfc.forces.gc.ca/JCSPDL/Readings/B-GJ-005-501-FP-001_e.pdf (3 Ocak 2013).
- Department of Defence Dictionary of Military and Associated Terms*, 08 November 2010. Yayına internetten ulaşmak için bkznz. http://www.dtic.mil/doctrine/new_pubs/jp1_02.pdf (03 Ocak 2013).
- FM 27-10, Legal Support to Operations*, Headquarters, Department of the Army, 1 Mart 2000, yayına internetten erişim için bkznz. http://www.loc.gov/rr/frd/Military_Law/pdf/legal_support_operations.pdf (3 Ocak 2013);
- JSP 398: United Kingdom Compendium of National Rules of Engagement*, London: UK DND, 2000.

Legal Support to Military Operations, 2011, yayına internetten erişim için bknz. http://www.dtic.mil/doctrine/new_pubs/jpl_04.pdf (3 Ocak 2013);

Longman Dictionary of Contemporary English, New Edition, 2003

NATO Legal Deskbook, 2. Edition, 2010, yayınına internetten erişim için bknz. https://transnet.act.nato.int/WISE/Library/Legal/LEGALDESKB/file/_WFS/LEGAL%20DESKBOOK%20FINAL%20version%20-%2022%20SEPT%202010.pdf (3 Ocak 2013).

Operational Law Handbook, The Judge Advocate General's Legal Center & School, Charlottesville, Virginia, 2011, yayına internetten erişim için bknz. http://www.loc.gov/rr/frd/Military_Law/pdf/operational-law-handbook_2011.pdf (3 Ocak 2013).

ROE Vignettes Handbook, No:11-26, May 2011; JP 1-04.

Rules of Engagement (ROE) Handbook for Judge Advocates, Centre for Law and Military Operations (CLAMO), 1 May 2000.

Sanremo Handbook on Rules of Engagement, Sanremo, November 2009.

Makaleler

BLOKKER, Niels; *Is the Authorization Authorized? Powers and Practice of the UN Security Council to Authorize the Use of Force by 'Coalitions of Able and Willing'*, EJIL, Vol. 11, No. 3 (2000), s.541-568, <http://www.ejil.org/pdfs/11/3/542.pdf> (31 Ocak 2013).

FAIX, Martin; *Rules of Engagement – Some Basic Questions, and Current Issues*, Czech Yearbook of Public and Private International Law, Vol. 1, 2010, s. 133-145;

FOURNIER, Sylvain; *NATO Military Interventions Abroad: How ROE are Adopted and Jurisdictional Rights Negotiated*, XVth International Congress of Social Defence entitled: "Criminal Law between War and Peace: Justice and Cooperation in Criminal Matters in International Military Interventions" Toledo, Spain - September 2007, bildiriye internetten erişim için bknz. <http://www.defensesociale.org/xvcongreso/ponencias/SylvainFournier.pdf> (3 Ocak 2013).

GRUNAWALT, Richard J.; *The JCS Standing Rules of Engagement: A Jud-*

- ge Advocate's Primer*, Airforce Law Review, Vol. 42, 1997, s. 245-257.
- JETER, Paul E.; *What Do Special Instructions Bring to the Rules of Engagement? Chaos or Clarity*, The Airforce Law Review, Vol. 55, 2004, s. 378-411.
- LORENZ, F. M.; *Rules of Engagement in Somalia: Where They Effective?*, Naval Law Review, Vol. 42, 1995, s. 62-78.
- MARTINS, Mark S. (Maj.); *Rules of Engagement for Land Forces: A Matter of Training, Not Lawyering*, Military Law Review, Vol. 143, Winter 1994, s. 3-160. Dergiye internetten erişim için: [https://www.jagcnet.army.mil/DOCLIBS/MILITARYLAWREVIEW.NSF/20a66345129fe3d885256e5b00571830/9efcb669c9aff55185256e5b00579183/\\$FILE/MLR%2027-100-143%2019940101.pdf](https://www.jagcnet.army.mil/DOCLIBS/MILITARYLAWREVIEW.NSF/20a66345129fe3d885256e5b00571830/9efcb669c9aff55185256e5b00579183/$FILE/MLR%2027-100-143%2019940101.pdf) (3 Ocak 2013).
- MAXWELL Mark David (Maj.); *Individual Self-Defense and the Rules of Engagement: Are They Mutually Exclusive?*, Military Law and Law of War Review, Vol. 41, 2002, s. 40-53.
- McCLUNG, Kevin J. (Col.); *Law of Land Warfare and Rules of Engagement: A Review of Army Doctrine and Training Methodologies*, U.S. Army War College (research paper), belgeye internetten erişim için <http://www.dtic.mil/cgi-bin/GetTRDoc?AD=ADA423617> (3 Ocak 2013).
- MERIAM, John J. (Maj.); *Natural Law and Self-Defense*, Military Law Review, Vol. 206, 2010.
- PHILLIPS, Guy R.; *Rules of Engagement: A Primer*, Army Lawyer, 1993, s. 4-27.
- ROWE, Peter; *The Rules of Engagement in Occupied Territory: Should They Be Published?*, Melbourne Journal of International Law, Issue 2, Vol. 8, 2007, makaleye internetten erişim için bkz. <http://www.law.unimelb.edu.au/index.cfm?objectid=830EBC10-50E5-11E2-95000050568D0140> (7 Ocak 2013).
- ROWE, Peter; *The United Nations Rules of Engagement and the British Soldier in Bosnia*, The International and Comparative Law Quarterly, Vol. 43, No. 4 (Oct., 1994), s. 946-956.
- SEIFERT, Karen P.; *Interpreting the Law of War: Rewriting the Rules of*

Engagement to Police Iraq, Minesota Law Review, Vol. 92, 2007-2008, s. 836-882.

SHEARER, Ivan; *Rules of Engagement and the Implementation of the Law of Naval Warfare*, Syracuse Journal of International Law and Commerce, Vol. 14, 1987-1988, s. 767-778.

STEPHENS, Dale (Ltc.); *Rules of Engagement and the Concept of Unit Self Defense*, Naval Law Review, Vol. 45, 1998, s. 126-151.

WATSON, Hugh Stanton; *Armed Conflict and Humanitarian Intervention International Standard Rules of Engagement*, Australian International Law Journal, 2000, s. 174.

WILLIAMS, Winston S. (Maj.); *Training the Rules of Engagement for the Counterinsurgency Fight*, Army Lawyer, Vol. 42, 2012, s. 42-48.

WOLUSKY, G. Anthony; *Combat Crime: Rules of Engagement in Military Court-Martial*, Military Law & Law of War Review, Vol. 38, 1999, 91-118.

Raporlar/Araştırmalar

Authority, Command and Control in UN Peacekeeping Operations, Policy, Ref. 2008.4, United Nations Department of Peacekeeping Operations-Department of Field Support, February 2008.

BURTON, Michael A.; *Rules of Engagement: What is the Relationship Between Rules of Engagement and the Design of Operations?*, School of Advanced Military Studies U.S. Army Command General Staff College, 1987, rapora internetten erişim için bkzn. <http://www.dtic.mil/cgi-bin/aGetTRDoc?AD=ADA184917> (3 Ocak 2013).

CLANCY, Scott; *Rules of Engagement: An Architecture for the Battlespace of Today Ex New Horizons*, Canadian Forces Command, MDS Research Project, 30 April 2004, <http://www.cfc.forces.gc.ca/259/290/302/286/clancy.pdf> (3 Ocak 2013).

GUINDON, P.; *Rules of Engagement*, Canadian Forces College Advanced Military Studies Course 1 Research Essay, 27 October 1998, <http://www.cfc.forces.gc.ca/259/260/261/guindon1.pdf> (4 Şubat 2013).

MARTINEAU, François (Col.); *Rules of Engagement in Ten Questions*, Doctrine # 4, September 2004; yayına internetten erişim için bkz. http://www.cdef.terre.defense.gouv.fr/publications/doctrine/doctrine04/version_us/doctrine/art6.pdf (03 Ocak 2013).

Policy Paper on Authority, Command and Control in United Nations Peacekeeping Operations, Ref. 2008.4, United Nations Department of Peacekeeping Operations Department of Field Support , 2008; belgeye internetten erişim için bkz. <http://www.peacekeepingbestpractices.unlb.org/PBPS/Library/Authority,%20Command%20and%20Control%20in%20UN%20PKOs%20FINAL%20SIGNED%2015%20Feb%2008.pdf> (03 Ocak 2013).

Selected United States Rules of Engagement, Vietnam Era, Syracuse Journal of International Law and Commerce, Vol. 14, 1987-1988, s. 795-828.

İnternet Siteleri/Gazete İnternet Sayfaları

Angajman Kuralları Nedir?, Ankara Strateji Enstitüsü, (4 Ekim 2012), <http://www.ankarastrateji.org/haber/angajman-kurallari-nedir-311/> (3 Ocak 2013).

BM Sözleşmeleri: Birleşmiş Milletler Anlaşması (BM Şartı), http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/chart_turkce.pdf (31 Ocak 2013).

Büyük Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu, <http://www.tdkterim.gov.tr/bts/> (03 Ocak 2013).

Habertürk İnternet Sitesi, ‘Gazabımız Şiddetlidir’, <http://www.haberturk.com/gundem/haber/753923-gazabimiz-siddetlidir> (3 Ocak 2013).

Headquarters Allied Joint Force Command Brunssum, <http://www.jfcbs.nato.int/jfcbrunssum.aspx> (07 Ocak 2013).

International Institute of Humanitarian Law, <http://www.iihl.org/Default.aspx?pageid=page1> (03 Ocak 2013).

Joint Chiefs of Staff, http://en.wikipedia.org/wiki/Joint_Chiefs_of_Staff#National_Security_Act_of_1947 (03 Ocak 2013).

Mumcu, Özgür; Nedir Bu Angajman Kuralları, Radikal Gazetesi, 27.06.2012 tarihli köşe yazısı, yazıya internetten erişim için bkz. <http://www.radikal.com.tr/yazilar/ozgur-mumcu-nedir-bu-angajman-kurallari-110247>

com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalYazar&ArticleID=1092400&CategoryID=98 (3 Ocak 2013).

NATO Military Command Structure, http://www.manw.nato.int/page_structure.aspx (07 Ocak 2013).

Türk Silahlı Kuvvetlerinin Barışı Destekleme Harekatlarına Katkıları, Türk Silahlı Kuvvetleri Genel Kurmay Başkanlığı, http://www.tsk.tr/4_uluslararasi_iliskiler/4_1_turkiyenin_barisi_destekleme_harekatina_katkilari/konular/turk_silahli_%20kuvvetlerinin_barisi_destekleme_harekatina_katkilari.htm (08 Şubat 2013).

Türkçede Batı Kökenli Kelimeler Sözlüğü, Türk Dil Kurumu, <http://www.tdkterim.gov.tr/bati/?kelime=angajman&kategori=terim&hng=md> (03 Ocak 2013).

United Nations Security Council, Security Council Resolutions, Resolutions Adopted by Security Council in 1950, <http://www.un.org/en/sc/documents/resolutions/1950.shtml> (31 Ocak 2013).

United Nations Security Council, Security Council Resolutions, Resolutions Adopted by Security Council in 1990, <http://www.un.org/en/sc/documents/resolutions/1990.shtml> (31 Ocak 2013).

United Nations Security Council, Security Council Resolutions, Resolutions Adopted by Security Council in 2001, <http://www.un.org/en/sc/documents/resolutions/2001.shtml> (31 Ocak 2013).

United Nations Department of Peacekeeping Operations, <http://www.un.org/en/peacekeeping/about/dpko/> (03 Ocak 2013).